HERMAN MELVILLE • Yazıcı Bartleby

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 1991-2013 (4 baskı)
© 1991 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Bartleby, the Scrivener: A Story of Wall Street
© Önsöz: Wyn Kelley, "Melville's Life", Herman Melville:
An Introduction, Blackwell Publishing, Oxford, 2008.
© Sonsöz: Murat Belge

İletişim Yayınları 135 • İletişim Klasikleri 3
ISBN-13: 978-975-05-1567-5
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Emrah Serdan, Bahar Siber, Güneş Akkor
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Edgar Degas, "Borsada", 1879
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ümran Küçükislamoğlu
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HERMAN MELVILLE

Yazıcı Bartleby

Bir Wall Street Öyküsü

Bartleby, the Scrivener
A Story of Wall Street

ÇEVİREN *Murat Belge*

WYN KELLEY'NİN ÖNSÖZÜ VE
MURAT BELGE'NİN SONSÖZÜYLE

iletişim

HERMAN MELVILLE 1819 yılında, kalabalık bir tüccar ailesinin üçüncü çocuğu olarak New York'ta doğdu. Küçük yaşta geçirdiği kızıl hastalığı yüzünden, görme yetisinin önemli bir bölümünü kalıcı olarak kaybetti. New York'ta başladığı ilkokul eğitimine 1930'dan itibaren Albany'de devam etti. Melville on iki yaşındayken, babası önce iflas etti, sonra hayatını kaybetti. Annesi varlıklı akrabalarından aldığı yardımlarla ailenin geçimini sağlamaya çalıştı. Melville okulu bırakarak tarım işçiliği, banka memurluğu, öğretmenlik gibi işlerde çalışmaya başladı. 1838'de New York'ta bulunan Lansingburgh Akademisi'nde mühendislik öğrenimi gördü. Ertesi yıl New York'tan Liverpool'a giden bir ticaret gemisinde çalışmaya başladı. 1841'de bir balina avı gemisiyle sefere çıktı. Yolculuk sırasında gemiyi terk ederek Markiz Adaları'nda üç hafta boyunca Typee yerlileriyle yaşadı. 1843'te ABD donanmasına katıldı ve ertesi yıl Boston'a geldi. 1845'te, *Typee: Polinezya Hayatına Bir Bakış* adlı kitabını tamamladı. 1846 yılında yayımlanan eser büyük ilgi gördü. 1847'de yayımlanan *Omoo*'yla birlikte Melville, bir yazar ve bir maceracı olarak bir anda şöhret kazandı. 1847 yılında Elizabeth Shaw ile evlendi ve üç sene sonra, Massachussetts'ten bir çiftlik satın aldı. Burada geçirdiği yıllarda *Redburn: His First Voyage* (Redburn'ün İlk Seyahati) ve *White-Jacket*'ı (Beyaz Ceket) tamamladı, *Mardi and the Voyage Thither*'ın (Mardi ve Oraya Seyahat) büyük bir kısmını yazdı, aynı zamanda çeşitli dergilere makale, şiir ve kısa öyküler yazmaya başladı. 1849'da yayımlanan *Mardi and the Voyage Thither* okurları için büyük bir hayal kırıklığı oldu. 1851'de en çok bilinen romanı *Moby Dick* yayımlandı. Yazar bu eserini ortaya çıkarırken çok sıkı çalışmış olsa da, 1840'larda yakaladığı ilgiyi ve ünü tekrar kazanamadı. *Moby Dick* ya da ilk yayımlandığı zamanki ismiyle *Beyaz Balina*, ancak yazarın ölümünden otuz sene sonra başyapıt olarak değerlendirilerek birçok dile çevrilecekti. Melville bu tarihten itibaren yirmi yıl boyunca *Pierre, ya da, Belirsizlikler* (1852), *Israel Potter* (1855), *The Piazza Tales* (Piazza Öyküleri, 1856), *The Confidence-Man* (Dolandırıcı, 1857) adlı kitaplarını yayımladı. 1863'te New York'a taşındı. 1866'dan itibaren on dokuz sene boyunca New York rıhtımında gümrük müfettişi olarak çalıştıktan sonra 1885'te emekli oldu. 1891'de New York'taki evinde kalp krizi sonucu hayatını kaybetti ve New York Bronx'ta bulunan Woodlawn Mezarlığı'na defnedildi. Ölmeden önce üzerinde çalıştığı *Billy Budd*, 1924'te yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

ROMANA DAİR GÖRSELLER *7*

KRONOLOJİ *11*

ÖNSÖZ
MELVILLE'İN HAYATI / WYN KELLEY *27*

Yazıcı Bartleby

SONSÖZ
YAZICI BARTLEBY / MURAT BELGE *85*

PUTNAM'S MONTHLY.

A Magazine of Literature, Science, and Art.

VOL. II.—NOVEMBER 1853.—NO. XI.

A MOOSEHEAD JOURNAL,

ADDRESSED TO THE EDELMANN STORG AT THE BAGNI DI LUCCA.

THURSDAY, 11*th August*.—I knew as little yesterday of the interior of Maine as the least penetrating person knows of the inside of that great social millstone, which, driven by the river Time, sets imperatively agoing the several wheels of our individual activities. Born while Maine was still a province of native Massachusetts, I was as much a foreigner to it as yourself, my dear Storg. I had seen many lakes, ranging from that of Virgil's Cumæan, to that of Scott's Caledonian Lady, but Moosehead, within two days of me, had never enjoyed the profit of being mirrored in my retina. At the sound of the name, no reminiscential atoms (according to Kenelm Digby's Theory of Association—as good as any), stirred and marshalled themselves in my brain. The truth is, we think lightly of Nature's penny shows, and estimate what we see by the cost of the ticket. *Empedocles* gave his life for a pit-entrance to Ætna, and no doubt found his account in it. Accordingly, the clean face of cousin Bull is imaged patronizingly in Lake George, and Loch Lomond glasses the hurried countenance of Jonathan, diving deeper in the streams of European association (and coming up drier) than any other man. Or is the cause of our not caring to see what is equally within the reach of all our neighbors to be sought in that aristocratic principle so deeply implanted in human nature? I knew a pauper graduate who always borrowed a black coat, and came to eat the Commencement dinner—not that it was better than the one which daily graced the board of the Public Institution in which he hibernated (so to speak), during the other three hundred and sixty-four days of the year, save in this one particular, that none of his eleemosynary fellow-commoners could eat it. If there are unhappy men who wish that they were as the Babe Unborn, there are more who would aspire to the lonely distinction of being that other figurative personage, the Oldest Inhabitant. You remember the charming irresolution of our dear Esthwaite (like Macbeath between his two doxies), divided between his theory that he is under thirty, and his pride at being the only one of us who witnessed the September gale and the rejoicings at the Peace? Nineteen years ago I was walking through the Franconia Notch, and stopped to chat with a hermit, who fed with gradual logs the unwearied teeth of a saw-mill. As the panting steel slit off the *slabs* of the log, so did the less willing machine of talk, acquiring a steadier up-and-down motion, pare away that outward *bark of conversation* which protects the core, and which, like other bark, has naturally most to do with the weather, the season, and the heat of the day. At length I asked him the best point of view for the Old Man of the Mountain.

"Dunno—never see it."

Too young and too happy either to feel or affect the Juvenalian indifference, I was sincerely astonished, and I expressed it. The log-compelling man attempted no justification, but after a little asked,—

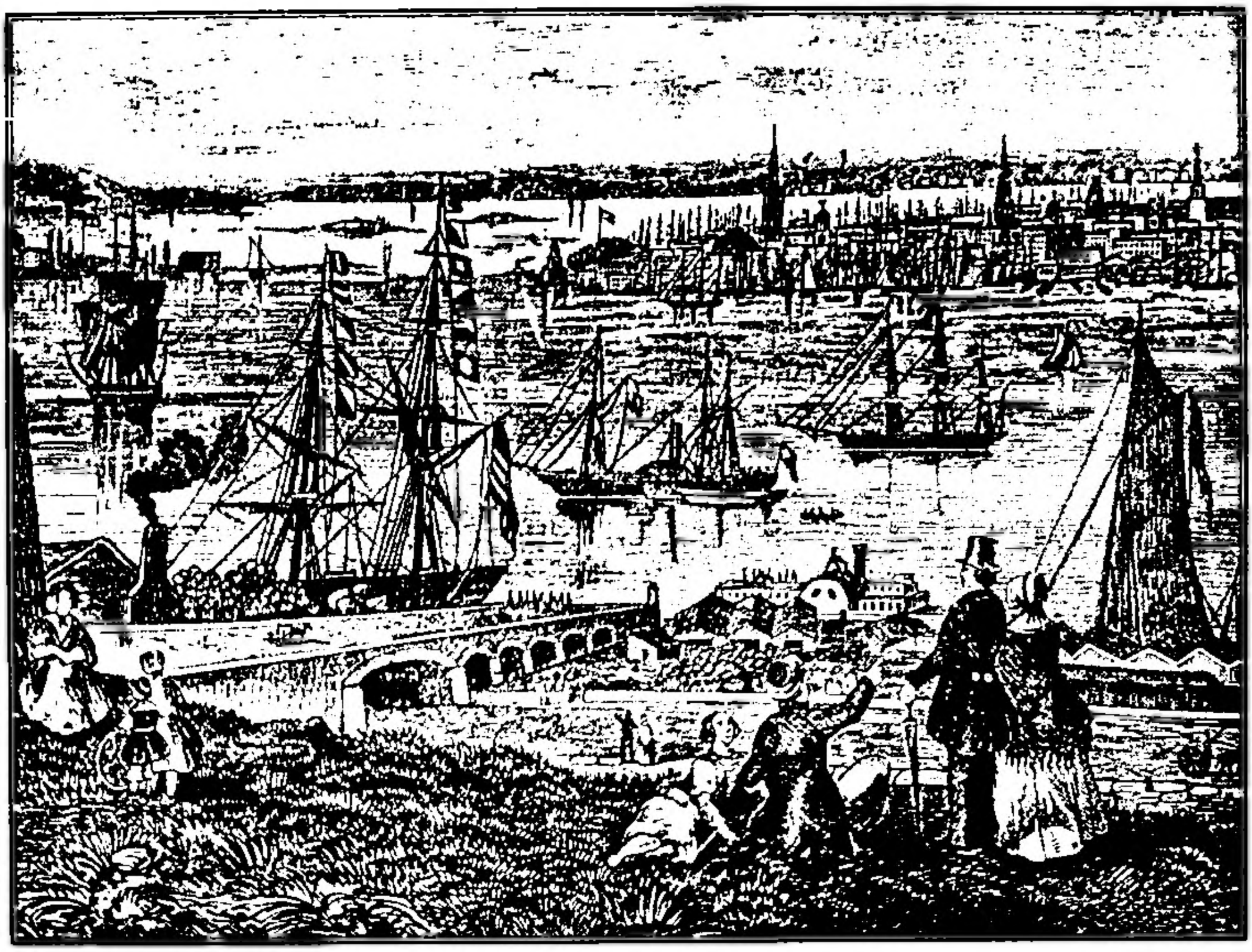
"Come from Boston?"

"Yes," (with peninsular pride.)

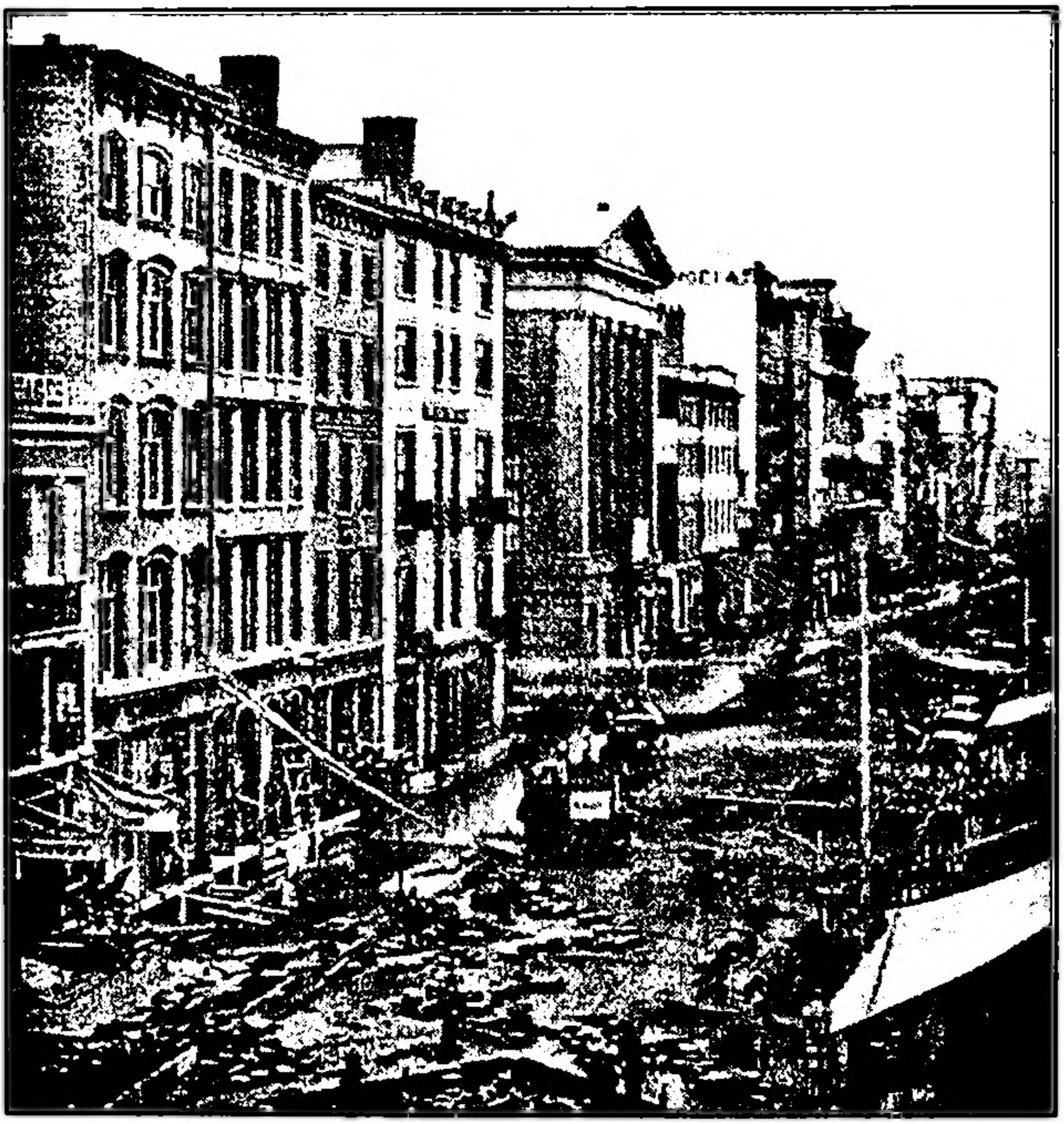
"Goodle to see in the vycinty o' Boston."

"Oh, yes!" I said, and I thought—see Boston and die! see the state-houses, old and new, the caterpillar wooden bridges crawling with innumerable logs across the flats of Charles; see the common—largest

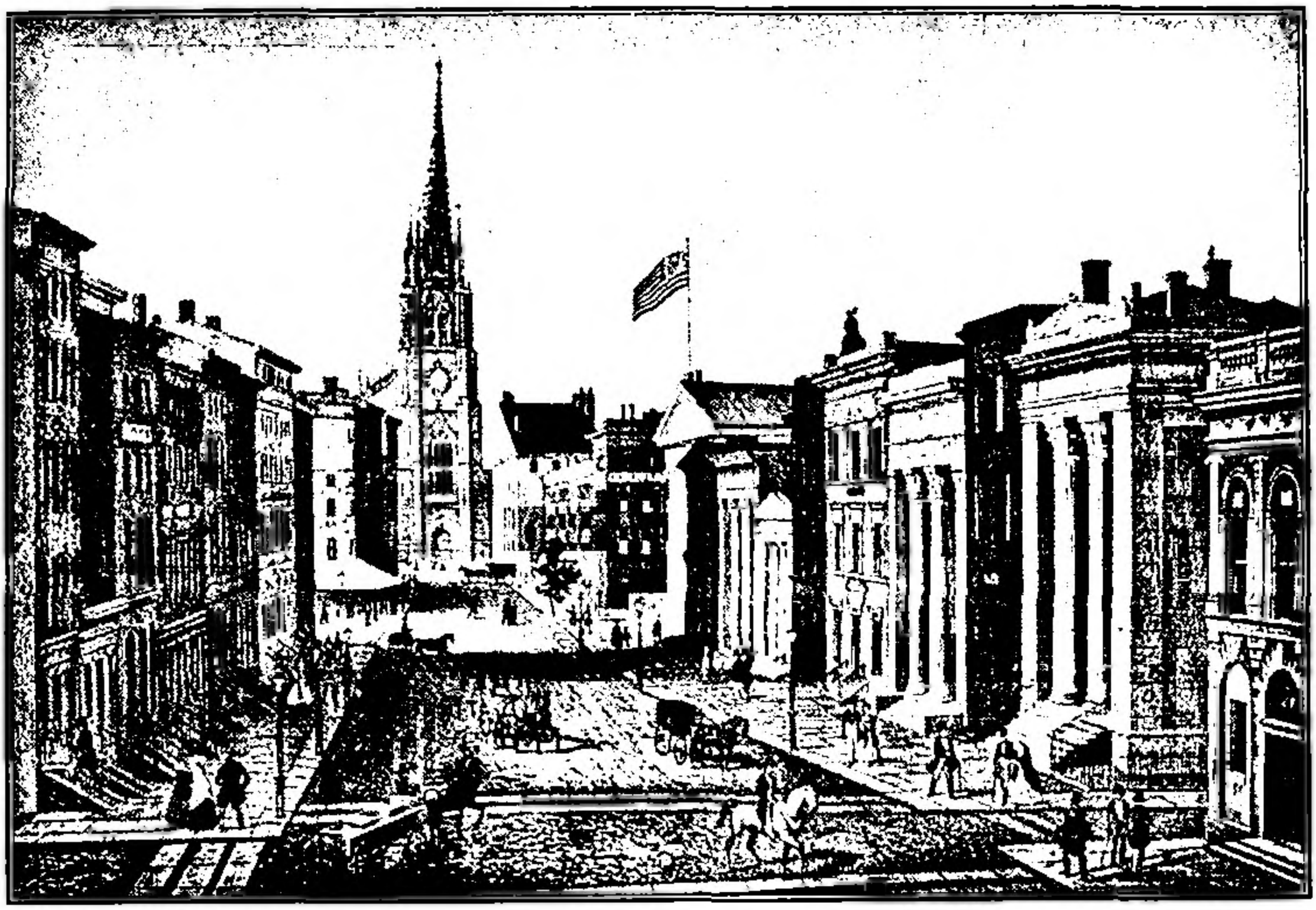
Yazıcı Bartleby'nin tefrika edildiği *Putnam's Monthly* dergisinin Kasım 1853 sayısının kapağı.

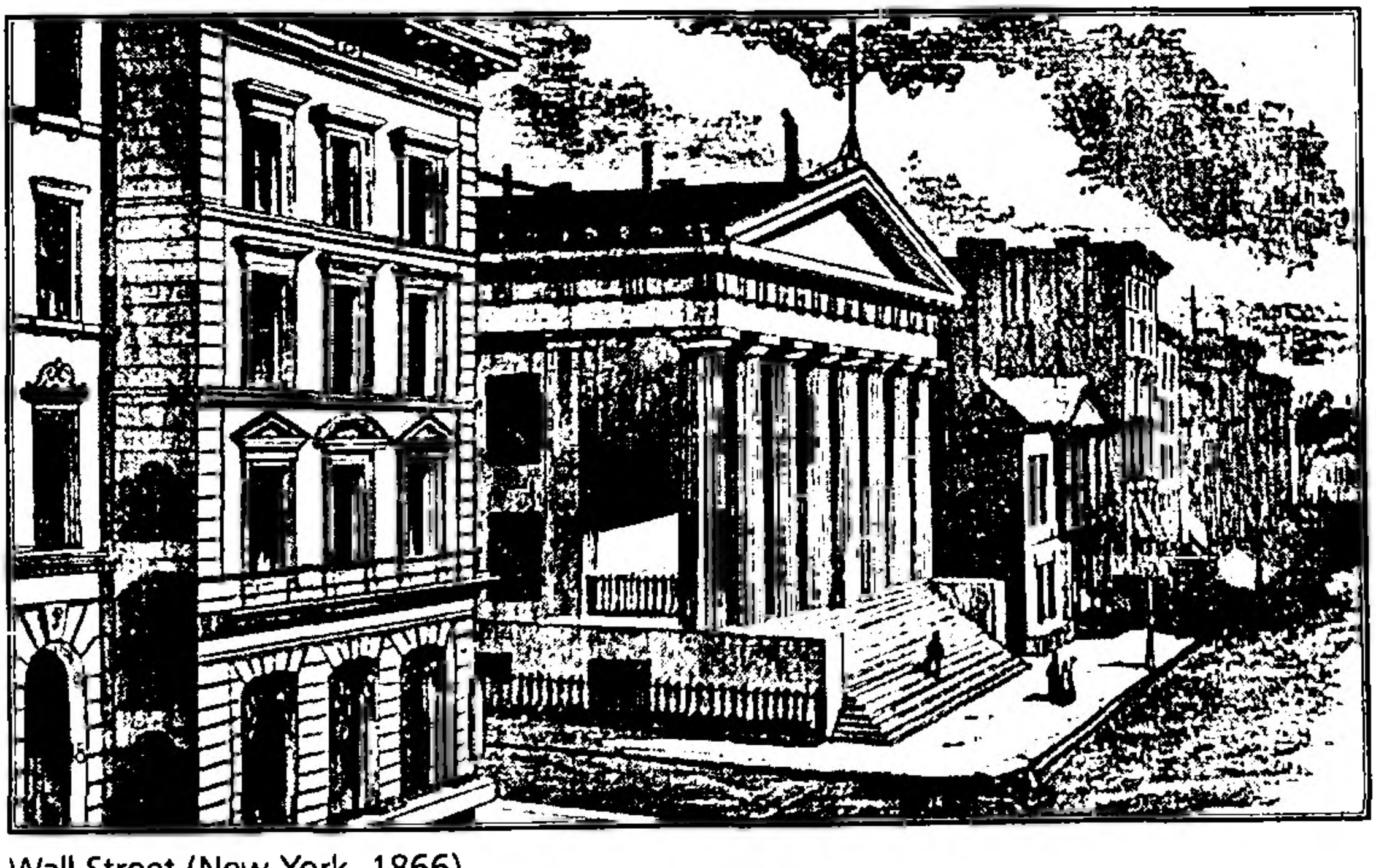
19. yüzyılın ikinci yarısından bir New York manzarası

Broadway (New York, 1850).

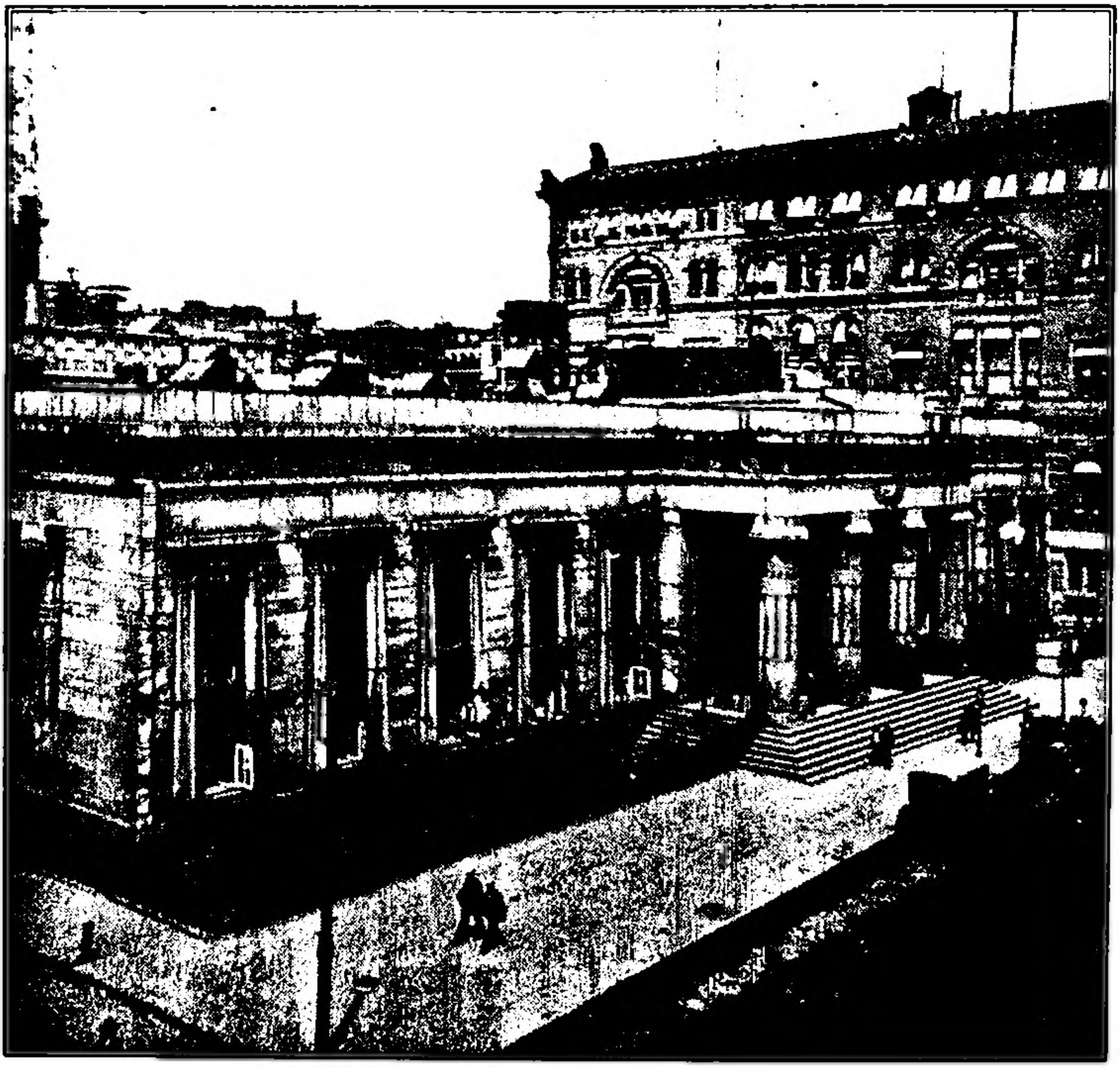
Wall Street (New York, 1847).

Wall Street (New York, 1866).

Wall Street ve Broadway'in kesiştiği yerde bulunan tarihî Trinity Kilisesi (New York).

Bartleby'nin hikâyenin sonunda götürüldüğü "The Tombs" (New York, 1892).

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1819	1 Ağustos günü New York'ta dünyaya geldi. İskoç kökenli bir tüccar ve ithalatçı olan Allan Melvill ile Albany'nin saygın ailelerinden, Amerikan Bağımsızlık Savaşı kahramanı General Peter Gansevoort'un kızı Maria Gansevoort Melvill'in ikinci oğluydu.	– ABD Kongresi, yerlilerin beyazlara tarım, okuma-yazma ve aritmetikte uyum sağlaması amacıyla $10.000 değerinde bir "medeniyet fonu" oluşturdu. – İngiltere'de parlamenter sistem yanlılarının bastırıldığı Peterloo Katliamı oldu. – George Eliot (ö. 1880) ve Walt Whitman (ö. 1892) doğdu. – René Laënnec, stetoskopu icat etti.
1820		– ABD'nin batı topraklarında köleliğin düzenlenmesini amaçlayan Missouri Uzlaşması, kölelik taraftarı ve karşıtı gruplarca imzalandı. Monroe tekrar başkan seçildi. – Birleşik Devletler, dünyanın en büyük ham pamuk üreticisi haline geldi. – Antarktika kıtası keşfedildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1820		– Friedrich Engels (ö. 1895) doğdu.
1821		– Montana'dan New Mexico'ya kadar uzanan Santa Fe Yolu açıldı. İlk Amerikalı yerleşimciler Teksas'a ulaştı. – Boston'da ilk devlet okulu açıldı. – Napoleon Bonaparte, St. Helena Adası'nda elli bir yaşında mide kanserinden öldü. – Johann Wolfgang von Goethe, *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*. – Fyodor Dostoyevski (ö. 1881), Gustave Flaubert (ö. 1880) ve Charles Baudelaire (ö. 1867) doğdu.
1822		– Massachusetts'te kadın işçilerin çalıştığı pamuk imalathaneleri açıldı. – Charleston, Güney Carolina'daki köle ayaklanması sonlandı. – E. T. A. Hoffmann (d. 1776) öldü.
1823		– *Monroe Doktrini yürürlüğe girdi*: ABD, Batı Yarımküre'deki olaylara müdahale etmemesi için Avrupa'yı uyardı, karşılığında Avrupa'daki savaşlara müdahale etmeyeceği vaat etti.
1824		– Fransız Eugène Delacroix, *Sakız Katliamı* resmini yaptı. İngiliz Romantik şair Lord Byron, savaşa katıldığı Yunanistan'da sıtmadan öldü. – Viyana'da Theater am Kärtnertor'da Ludwig van Beethoven'ın 9. Senfonisi'nin galası yapıldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1825	Ağabeyi Gansevoort ile birlikte New York Erkek Lisesi'ne başladı.	– John Quincy Adams, Birleşik Devletler'in altıncı devlet başkanı oldu. Erie Kanalı kullanıma açıldı. – William Sturgeon, elektromıknatısı icat etti. – İlk kamuya açık demiryolu olan Stockton ve Darlington Demiryolu açıldı.
1826		– Birleşik Devletler'in kurucularından sayılan Thomas Jefferson ve John Adams, 4 Temmuz günü, Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalanmasının ellinci yılında birkaç saat arayla öldü. – James Fenimore Cooper, Amerikalı yerlileri ve kolonizasyonun etkilerini konu ettiği *Son Mohikan* romanını yazdı. – Samuel Morey, içten yanmalı motoru icat etti.
1827		– William Blake (d. 1757) öldü. – Ludwig van Beethoven (d. 1770) öldü, Viyana'da yapılan cenazesine binlerce kişi katıldı. – Thomas De Quincey, *Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet*.
1828		– Andrew Jackson başkanlık seçimlerini kazanarak Demokratik Parti'den seçilen ilk devlet başkanı oldu. – Noah Webster, 70.000 kelimelik *Amerikan İngilizce Sözlüğü*'nü yayımladı. Henrik Ibsen (ö. 1906), Jules Verne (ö. 1905), George Meredith (ö. 1909) doğdu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1829	Eylül ayında Gansevoort'un da devam ettiği New York'taki Columbia Grammar School'a yazıldı.	– Johann Wolfgang Goethe'nin *Faust* oyunu ilk defa sahnelendi. – Seloteyp ve ilk elektrik motoru icat edildi. – Frédéric Chopin, Varşova'da daha sonra adı verilecek konservatuarı tamamladı. Rossini'nin *Giyom Tell* operası Paris'te ilk defa sahnelendi.
1830	Alan Melvill iflasın eşiğinde olan şirketini lağvettikten sonra, aile Albany'ye taşındı. Ağabeyiyle birlikte Albany Akademisi'ne başladılar. Melville bir sene devam ettikten sonra, ailenin durumu kötüleşince okuldan alındı.	– Hangi ulaşım yolunun daha güvenli olduğunu ölçmek için Baltimore'da at arabası ve buharlı lokomotif yarıştırıldı. Buharlı lokomotif arıza yaparak yarışı kaybetti. – Joseph Smith, New York'ta İsa Mesih Son Zaman Azizler Kilisesi'ni kurdu.
1831		– William Lloyd Garrison, köleliğin kaldırılması yanlısı ilk ulusal dergi olan *The Liberator*'ın ilk sayısını Boston'da yayımladı. – Southampton Ayaklanması olarak bilinen, köle isyanı şiddetle bastırıldı. İsyanın düzenleyicisi Nat Turner birkaç ay sonra yakalandı, Virginia'da asıldı. – Sanayi Devrimi'nin ilk işçi ayaklanmalarından olan Canut isyanlarının ilki gerçekleşti. – Yirmi iki yaşındaki Charles Darwin, gönüllü doğabilimci olarak *HMS Beagle* gemisinde Güney Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. – Amerika'da Cyrus McCormick mekanik biçer-döveri icat etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1832	Kasım ayında işlerini halletmek için New York'a geçen ve dönerken Hudson Nehri'ni yürüyerek aşmak zorunda kalan babası, ateşler içinde, arkasında büyük bir borç bırakarak 28 Ocak'ta öldü. Herman, New York Eyalet Bankası'nda yazıcılığa başladı. Bu senelerde, belki de ailesiyle özdeşleştirilen başarısızhklardan kendini uzaklaştırmak için soyadının sonuna "e" ekledi.	– Asya'dan Amerika'ya geçen ilk kolera salgını tüm Amerika'ya yayıldı. New York'ta 2.251 ölüm olayı olurken, on iki günlük bir süre içerisinde New Orleans'ta 6.000'in üzerinde insan öldü. – Houghton Mifflin yayınevi Boston, Massachusetts'te kuruldu. Lewis Carroll (ö. 1898) doğdu; Johann Wolfgang von Goethe (d. 1749) ve Sir Walter Scott (d. 1771) öldü. – Mısır bağımsızlığını ilan etti.
1834	Bahar aylarında bankadaki işinden ayrılıp, ağabeyi Gansevoort'un şapka ve kürk dükkânında çalışmaya başladı. Aralarda, amcası Thomas'ın Pittsfield, Massachusetts'deki çiftliğinde çalışıyordu.	– İspanya'da VII. Ferdinand'ın eşi Ana Kraliçe Maria Christina, Engizisyon'nu resmen sona erdirdi. – Samuel Taylor Coleridge (d. 1772) öldü. Honoré de Balzac, *Goriot Baba*.
1835	Albany'de ek iş olarak muhasebecilik yaptı; Albany Akademisi'ne başladı.	– Meksika'nın, Teksaslıların eyalet olma kampanyasını reddetmesiyle Teksas Devrimi başladı. – Georgia eyaletinde Çeroki kabilesinin topraklarında altın bulundu. Çerokiler topraklarından tehcir edildi.
1835		– Fırat ve Dicle nehirlerinde buharlı gemiler seyahat etmeye başladı. – Samuel F. B. Morse, telgrafı icat etti. – Victor Cousin, "L'art pour l'art" ("Sanat için sanat") ifadesini ilk kez kullandı. – Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*'nin ilk cildini yayımladı. Hans Christian Andersen, *Masallar*'ının ilk 168 öyküsünü yayımladı. Nathaniel Hawthorne, *Young Goodman Brown*.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1836		– Kölelik karşıtı kampanyaların kongrenin eline geçmesini önlemek amacıyla konunun tartışılmasına yasaklama getirildi. – Teksas, Meksika'dan bağımsızlığını ilan etti; Alamo Muharebesi, Teksash ayrılıkçıların yenilgisiyle sona erdi. – Papa XVI. Gregorius, papalık devletlerinde demiryolunu yasakladı. – Nikolay Gogol'un *Müfettiş* oyunu, Petersburg'da İmparator I. Nikolay'ın huzurunda sahnelendi. Charles Dickens, *The Pickwick Papers*.
1837	Albany Akademisi'ni tamamladı. Bu yıl ağabeyinin dükkânı iflas etti; güz dönemi boyunca Pittsfield'da öğretmenlik yaptı. Senenin bitiminde Albany'ye döndü.	– Kölelik karşıtı gazete yönetmeni Elijah P. Lovejoy, Alton, Illinois'daki ofisinin önünde silahlı bir grubun saldırısına uğradı ve linç edildi.
1838	Albany'deki bir genç münazara kulübünün çıkardığı *Albany Microscope* dergisinin 24 Mart sayısında hicivler yazdı. Ailesiyle birlikte baharda New York'taki Lansingburgh'a yerleşti. Sonbaharda amcasının çiftliğinde bir süre çalıştıktan sonra, Kasım ayında Lansingburgh'e döndü ve burada mühendislik ve haritacılık okudu.	– Georgia, Alabama ve Tennessee eyaletlerinde yaşayan Çerokiler bugünkü Oklahoma'ya tehcir edildi; dört bin kadar Çerokinin hayatını kaybettiği bu olaya "Gözyaşı Yolu" adı verildi. – Samuel Morse, mors kodunu geliştirdi. – New York'ta Wiley & Putnam yayınevi kuruldu. – Charles Dickens, *Oliver Twist*.
1839	"L.A.V." takma adıyla, *Democratic Press* ve *Lansingburgh Advertiser*'da yazılar yayımladı. 4 Haziran'da, ticaret gemisi *St Lawrence*'da mürettebat görevlisi olarak Liverpool'a yola çıktı. Ekim ayında döndükten sonra, New York'ta öğretmenlik yaptı.	– *L'Amistad* gemisindeki köleler ayaklanma çıkardı. ABD Yüce Mahkemesi, 1841'de köleleri özgür bırakarak Afrika'ya geri gönderdi. – Amerikah Thaddeus Fairbanks baskülü icat etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1839		– Honoré de Balzac, *Kayıp Hayaller*; Charles Dickens, *Nicholas Nickleby*; Stendhal, *Parma Manastırı*.
1840	ParaSINI alamadığı için öğretmenliği bıraktı. Batıda iş bulmak amacıyla arkadaşı Eli James Murdoch Fly ile birlikte amcası Thomas'ın Illinois'daki çiftliğini ziyaret etti.	– "O.K." kısaltması ilk defa kullanıldı. – Justus Liebig'in bilimi çiftçiliğe uygulama yöntemini geliştirmesiyle tarım alanında Sanayi Devrimi başladı. – Emile Zola (ö. 1902), Thomas Hardy (ö. 1928) ve Alphonse Daudet (ö. 1897) doğdu.
1841	Doğuya döndüğünde iş bulamayınca, balina gemisi *Acushnet* ile Güney Denizi'ne ilk seferine çıktı. Markiz Adaları'ndayken gemiden ayrıldı, dört hafta sonra Avustralya bandıralı balina gemisi *Lucy Ann* ile yola devam etti.	– ABD Başkanı William Henry Harrison, başkanlığının ilk ayında hastalanarak öldü. John Tyler, Birleşik Devletler'de başkanın ölümü sonucu devlet başkanı olan ilk başkan yardımcısı oldu. – Samuel Slocum, tel zımbayı icat etti. – İngiliz biyolog ve paleontolog Richard Owen "dinozor" kelimesini türetti.
1842	Tahiti'de karaya çıktı ve gemide isyan çıkarmaktan hapsedildi. Ekim ayında hapisten Nantucketli balina gemisi *Charles and Henry*'nin mürettebatına katıldı.	– Oregon'a göç, Ohio Vadisi ve Missouri bölgesinden başladı. – Yüce Mahkeme, kaçak kölelerin yakalanması ve geri getirilmesini yasaklayan eyalet kanunlarının anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. – Joseph Dart, ilk tahıl silosunu yaptı. – Stendhal (d. 1783) öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1843	Mayıs ayında Hawaii Adaları'ndan Lahaina'da gemiden ayrıldı ve bovling salonlarında kuka dizicilik, mağazalarda tezgâhtarlık yaptı. Yazın sonunda Honolulu'da donanmaya katılarak *United States* fırkateyniyle okyanusa açıldı.	– Sojourner Truth, tüm ülkede kölelik karşıtı konuşmalar yapmaya başladı. – Mormon Kilisesi'nin kurucusu Joseph Smith, Tanrı katından inen bir vahiyinin çokeşliliği onayladığını ilan etti. – Amerikalı Charles Thurber, daktiloyu icat etti. – Søren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*. Francis Scott Key (d. 1779) ve Noah Webster (d. 1758) öldü.
1844	Ekim'de neredeyse dört yıldır uzak olduğu ülkesine döndü, terhisinin hemen ardından Lansingburgh'e geri döndü.	– Samuel Morse, ABD Yüce Mahkemesi salonundan Baltimore, Maryland'a ilk uzun mesafeli telgraf da gönderdi. Mesajda "Tanrı neler yaptı?" yazıyordu. – Paul Verlaine (ö. 1896), Friedrich Nietzsche (ö. 1900) ve Sarah Bernhardt (ö. 1923) doğdu. – İngiliz John Mercer, merserize pamuğu icat etti. – Charles Dickens, *Martin Chuzzlewit*; Alexandre Dumas, *Üç Silahşörler* ve *Monte Kristo Kontu*.
1845	Markiz Adaları'nda Typee yerlileriyle yaşadığı serüvenleri kaleme aldı; dosya New York'ta Harper & Brothers Yayınevi tarafından reddedildi ama Londra'da Amerika Elçiliği'nde sekreter olarak görev yapan ağabeyi Gansevoort'un çabaları sayesinde John Murray Yayınevi'nden kabul aldı.	– James K. Polk, ABD'nin on birinci devlet başkanı oldu. – İrlanda'yı vuran Büyük Kıtlık sonrası, İrlanda diyasporası Amerika'ya kitlesel göçlere başladı. – Florida ve Teksas eyaletleri, ABD'ye katıldı. – Richard Wagner'in *Tannhäuser* operası Dresden Hoftheater'de ilk kez sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1846	*Markiz Adalarında Bir Vadinin Yerlileriyle Geçirilen Dört Ayın Hikâyesi* yayımlandıktan sonra, Mart ayında Wiley & Putnam tarafından *Typee* adıyla New York'ta yayımlandı. Rochester'da buluştuğu Toby Greene'in *Typee*'de geçen olayları doğrulamasının ardından metinde düzeltmeler yaptı ve sonuna "Toby'nin Hikâyesi" adlı bir bölüm ekledi. Gansevoort, Mayıs ayında Londra'da hayatını kaybetti.	– Amerikalı askerlerin Teksas'ta Meksika ordusunu kışkırtmasıyla Meksika Savaşı başladı. – Joseph Smith'in ölümünün ardından Mormon Kilisesi'nin lideri Brigham Young, Mormonların batıya göçünü başlattı. – Honoré de Balzac, *Bette Abla*; Nathaniel Hawthorne, *Mosses from an Old Manse.* – Adolphe Sax, saksofonun patentini aldı. Massachusettsli diş hekimi Dr. William Morton ilk kez diş çekiminde anestezi kullandı.
1847	Bir yandan başkent Washington'da kendisine bir iş bulmak uğraşırken, diğer yandan *Omoo*'yu yazdı; kitap 30 Mart'ta Londra'da Murray tarafından, 1 Mayıs'ta New York'ta Harper & Brothers tarafından yayımlandı. Ağustos ayında, Yüce Mahkeme üyesi Lemuel Shaw'un kızı Elizabeth Shaw ile evlendi. New Hampshire ve Kanada'da balayı yaptıktan sonra, Manhattan'da kayınpederinin yardımlarıyla aldıkları bir eve yerleştiler. *Literary World* ve *Yankee Doodle* dergilerine yazılar yazdı.	– Aylarca süren çatışmanın sonunda, General Winfield Scott'ın Mexico City'ye girmesiyle Mexico Savaşı sona erdi. – Anne Brontë, *Agnes Grey*; Charlotte Brontë, *Jane Eyre*; Emily Brontë, *Uğultulu Tepeler*. – Cyrus McCormick, Chicago'da biçer-döverinin üretimine başladı. Sonraki yıllarda bu araç, ABD ve Avrupa'da tarımda bir devrim yaratacaktı.
1848		– Avrupa'da 1848 Devrimleri patlak verdi. *Fransa'da Şubat Devrimi*: Cumhuriyetçilerin ayaklanmaları sonucunda Kral Louis-Philippe tahtı bırakarak İngiltere'ye kaçtı. Louis Napoleon Bonaparte, İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin ilk başkanı oldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1848		– Sacramento, Kaliforniya'da Sutter's Mill yakınlarında altın bulunmasıyla; batıda "altına hücum" başladı. – Modern feminist hareketin başlangıcı sayılan New York'ta yapılan kadın hakları konferansı düzenlendi. Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton'ın önderliğinde bir kadın hakları bildirgesi yazıldı. – Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*'yu yazdılar. Emily Brontë (d. 1818) öldü.
1849	Oğlu Malcolm, 16 Şubat'ta dünyaya geldi. *Mardi*, Harper & Brothers tarafından Nisan ayında yayımlandı. Kasım ayında *Redburn* aynı yayınevince yayımlandı. Ekim ayında Londra'daki yayıncılarını ve Avrupa kıtasını ziyaret etmek amacıyla seyahate çıktı.	– Zachary Taylor, ABD'nin on ikinci devlet başkanı oldu. – Pacific Railroad Company, St. Louis'ten Kansas City'ye ördüğü yolla Mississippi Nehri'nin batısına giden ilk demiryolunu inşa etti. – Karl Marx, Londra'ya yerleşti. Fyodor Dostoyevski, *Netoçka Nezvanova*; François-René de Chateaubriand, *Mezar Ötesinden Hatıralar*. Henry David Thoreau, *Sivil Itaatsizlik*. – Walter Hunt çengelli iğneyi icat etti. Gaz maskesi icat edildi.
1850	31 Ocak'ta ülkeye döndü. Mart ayında yeni romanı *White-Jacket* yayımlandı. Ağustos'ta Pittsfield'da tatildeyken, bir piknik sırasında yazar Nathaniel Hawthorne ile tanıştı ve iyi arkadaş oldu. O ay *Literary World*'de Hawthorne üzerine bir makale kaleme aldı. Eylül ayında kayınpederinden aldığı borçla Pittsfield yakınlarında Arrowhead adını verdiği bir çiftlik satın aldı. Eve ailesiyle birlikte Ekim ayında taşındılar.	– Küçük Buz Çağı sona erdi. – Prusya'da alınan kararla 640 bin çiftçi özgür tarıma başladı. – Çin'de 20 milyon kişinin öldüğü 20. yüzyılın en kanlı isyanı olan Taiping Ayaklanması oldu. – İngiliz gemilerinin yüzde beşi, bu yıl buharla çalışmaya başlamıştır.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1851	Nathaniel Hawthorne'un dehasına ithaf edilmiş romanı *Moby Dick*, Kasım ayında yayımlandı. İkinci oğlu Stanwix, 22 Ekim'de doğdu.	– Avustralya'da binlerce insan altına hücum etti. Nüfusu kırk binleri bulan çadır kentler kuruldu, yiyecek ihtiyacı Avustralya'da ekonomiyi canlandırdı. – Londra'da Hyde Park'taki Kristal Saray'da Dünya Sergisi, yapıldı.
1852	*Pierre ya da Belirsizlikler* yayımlandı.	– Harriet Beecher Stowe, bir yıl içinde 300.000 adet, on altı ay içinde bir milyon adet satan *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni yayımladı. – Burma'ya gelen İngilizler, Hindistan'dan getirdikleri afyonu Burma'da satmaya başladı. – ABD'de kese kâğıdı makinesi icat edildi.
1853	*Putnam's Monthly Magazine* ve *Harper's New Monthly Magazine*'de bu tarihten başlayarak üç sene boyunca toplam on dört öykü yazdı. Sağlığından endişe eden ailesi, Melville'in bir konsolosluk görevi alması için uğraştı, ancak başarılı olamadı. Elizabeth adındaki kızı 22 Mayıs'ta dünyaya geldi.	– Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Kırım Harbi başladı. – ABD Deniz Kuvvetleri Tuğamirali Matthew C. Perry, Japon başkenti Edo'yu tehdit ederek, şehri ticarete açmalarını emretti. – Giuseppe Verdi, *La Traviata*'yı yazdı.
1854		– Fransa ve Britanya, Rusya'ya savaş ilan etmesiyle Kırım Harbi başladı. – Londra'da, bugün Big Ben adıyla bilinen saat kulesinin yapımı tamamlandı. Şehirleşmede ve sanayileşmede yeni bir çağa girildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1855	*Putnam*'s dergisinde tefrika edilen *Israel Potter*, kitap halinde yayımlandı. İkinci kızı Frances 2 Mart'ta doğdu.	– Champs-Élysées'de *Exposition Universelle* fuarı gerçekleştirildi. Fransa'nın diğer ülkelere üstünlüğünü kanıtlamak isteyen III. Napoleon, Kristal Saray'ı aşmak niyetiyle Palais de l'Industrie'yi yaptırdı. – Chicago'dan ABD'nin en kapsamlı kanalizasyon sistemi yapılmaya başladı. – Walt Whitman, *Çimen Yaprakları*.
1856	"Yazıcı Bartleby" (1853) ve "Benito Cereno" (1856) dahil beş öyküsünü derlediği *The Piazza Tales* yayımlandı. Damadının sağlığından endişe eden Shaw, Melville'in İngiltere, Yunanistan, İtalya ve Kutsal Topraklar'ı kapsayan seyahatini karşılardı. Glasgow'dan güneye inen Melville, Liverpool'da Hawthorne ile buluştu.	– Üç yıl süren Kırım Harbi'nin sonunda Paris Kongresi yapıldı. – Louis Pasteur, pastörizasyonu keşfetti. – Gustave Flaubert, *Madame Bovary*.
1857	*The Confidence Man* yayımlandı. Melville, bu yıldan itibaren üç sene Roma'daki heykeller, Güney Denizleri ve seyahat konulu bir dizi konferans vardı.	– Giuseppe Garibaldi, İtalya'nın birleşmesini savunan İtalyan Ulusal Birliği'ni kurdu. – Hint Ayaklanması sonucu, Britanya İmparatorluğu yönetimi Doğu Hindistan Şirketi'nden devraldı. – Elisha Otis, New York'taki bir mağazada ilk yolcu asansörünü kurdu.
1859		– Süveyş Kanalı'nın yapımına başlandı. – Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*'ni yayımladı. – Charles Dickens, *İki Şehrin Hikâyesi*; İvan Gonçarov, *Oblomov*.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1860	Dümeninde kardeşi Thomas'ın olduğu yelkenli *Meteor* ile 30 Mayıs'ta Kaliforniya'ya gitti. Horn Burnu civarında yaşadıkları tehlikeli yolculuk nedeniyle sarsılınca, tek başına Panama'dan New York'a döndü.	– İtalya'daki Nice ve Savoy bölgeleri, İkinci İtalyan Bağımsızlık Savaşı'nda Avusturya İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratan Fransız İmparatorluğu'na geçti. – *II. Afyon Savaşı*: Fransız ve İngiliz orduları Pekin'deki Yasak Şehir'e girdi. – Britanya'da Yahudilere ilk defa oy hakkı tanındı.
1861		– İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın eşi Konsort Prens Albert, 42 yaşında hayatını kaybetti. – Abraham Lincoln, ABD başkanı oldu. Köleliğe müdahale etmeyeceğini belirtse de, güney eyaletlerin ayrılıkçı bir siyaset izlemesi üzerine iç savaş patlak verdi. – Charles Dickens, *Büyük Umutlar*.
1862		– Alman devletlerinin en büyüğü olan Prusya'da Otto von Bismarck başbakan atandıktan sonra meclisi dağıttı ve kralın yetkisinin üstünde bir güç tanımadığını ilan etti. – Birleşik Devletler'de ilk banknot basıldı. – İvan Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*; Victor Hugo, *Sefiller*.
1863	Kardeşi Allan'ın 104 Doğu 26. Cadde'deki evini satın alarak temelli New York'a yerleşti. Allan, Arrowhead'i satın aldı.	– Londra metrosunun ilk kısmı halka açıldı. – Başkan Lincoln, *Özgürlük Bildirgesi*'ni kanunlaştırdı.
1864	Allan ile birlikte İç Savaş'ın Virginia cephelerini gezdi, kuzeni Albay Henry Gansevoort'u ziyaret etti.	James Clerk Maxwell, elektromanyetik alanları açıklayan bir dizi denklemini sundu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1865		General Robert E. Lee ve kurmaylarınm kılıçlarını teslim etmesiyle iç savaş sona erdi. Başkan Lincoln beş gün sonra suikaste uğradı.
1866	*Harper's* dergisinde İç Savaş hakkında dört şiir yayımladı. Melville'in savaş şiirlerinin derlendiği *Battle-Pieces and Aspects of the War* yayımlandı. New York limanında gümrük denetçisi olarak çalışmaya başladı.	– İlk okyanuslararası telgraf çekildi. – Dostoyevski, *Suç ve Ceza*.
1867	Evliliğinde mutsuz olan ve Melville'den korkan Elizabeth, rahibe Melville'den ayrı yaşamak istediğini söyledi; aile Elizabeth'in evden kaçırılması ve Boston'daki akrabalarının yanma sığınması teklifini bir süre düşündükten sonra reddetti. Eylül ayında büyük oğlu Malcolm, kendisini bir tabancayla kafasından vurarak intihar etti.	– İsveç'te Alfred Nobel dinamiti keşfetti. – Viyana'da Johann Strauss'un *Güzel Mavi Tuna* eseri ilk defa seslendirildi.
1868		– William Gladstone başbakan oldu. – Küba ve İspanya arasında On Yıl Savaşları başladı.
1869		– Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan Süveyş Kanalı açıldı. – Dostoyevski, *Budala*; Flaubert, *Duygusal Eğitim*.
1871		– Bessemer ve Thomas çeliğinin icadıyla İkinci Sanayi Devrimi başladı. – Henry Morton Stanley, Tanganika Gölü kıyılarında Dr. David Livingstone'ı buldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1872	Annesi Maria Gansevoort Melville, seksen iki yaşında hayatını kaybetti.	
1876	Uzun şiiri *Clarel* yayımlandı. Yayın masraflarını dayısı Peter Gansevoort karşıladı.	– Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi oldu. – Richard Wagner'in *Nibelung Yüzüğü* ilk defa baştan sona sahnelendi. Ibsen'in *Peer Gynt* eseri, Oslo'da ilk defa oynandı.
1878		– Avrupa devletleri arasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya imtiyazlı vilayet haline getirildi. Bulgaristan prensliği kuruldu.
1880		– Britanya'da on yaşın altındaki çocuklara eğitim zorunlu hale getirildi. – Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*. Flaubert, son romanı *Bouvard ile Pécuchet*'yi tamamlayamadan öldü.
1885	Gümrükteki görevinden yıl sonunda istifa etti.	– Başbakan William Gladstone'un Irlanda'nın kendi kendisini yönetmesini desteklediği söylentisi dolaşmaya başladı.
1886	Oğlu Stanwix, Şubat ayında San Francisco'da öldü.	– Özgürlük Anıtı inşa edildi. – Burma, Kraliçe Victoria'ya doğum günü hediyesi olarak armağan edildi. – Karl Benz, ilk ticari otomobili sattı; Coca-Cola formülü geliştirildi.
1888	Kız kardeşi Frances Priscilla'dan kalan 3.000 dolarlık mirasla *John Marr and Other Sailors*'u yirmi beş kopyalık bir edisyon olarak yayımladı.	– Kraliçe Victoria'nın liberal fikirlere sahip kızı Vicki'nin oğlu II. Wilhelm, imparator oldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1891	*Timoleon*'u yirmi beş kopyalık bir edisyon olarak kendi imkânlarıyla yayımladı. 28 Eylül günü kalp krizi sonucu hayatını kaybetti. New York'ta Bronx'ta bulunan Woodlawn Mezarlığı'na defnedildi. Geride bıraktığı metni *Billy Budd*, ilk kez 1924 yılında yayımlandı.	

ÖNSÖZ
MELVILLE'İN HAYATI
WYN KELLEY

Melville'in, 19. yüzyılın yaklaşık üç çeyreği boyunca süren hayatı ve kariyerine baktığımızda kendi kendini nasıl yetiştirdiğine ve yazılarında keşfettiği edebi buluşlara dair pek çok örnekle karşılaşırız. Birbiri ardına başarısız ticari girişimlere atılan bir adamın oğlu olan Melville de önce denizcilik, sonra yazarlık, memurluk ve şairlik gibi işler yaparak iş hayatında babasınınkine benzer bir yol izlemiştir. Günümüz okurları onu balina avcılığı konusunda saplantılı, bir roman yazmış, muhafazakâr bir yazar olarak görebilir ama onu, *Billy Budd*'da kendisi için söylediği dokunaklı ifadeye dayanarak, "çok az kişinin tanıdığı bir yazar" olarak kabul etmek daha gerçekçi olacaktır.

Kraliçe Victoria ve Walt Whitman'la aynı sene, 1 Ağustos 1819'da New York Manhattan'da dünyaya gelen Melville, Dutch Reform Kilisesi'nin ve annesi Maria Gansevoort ile onun Dutch Albany kökenli sülalesinin orta sınıf görgü kurallarına göre yetiştirilir. Babası Allan Melvill de (Allan'ın 1832'deki ölümünün ardından aile soyadının sonuna "e" harfini ekler) köklü bir aileden gelmekteydi; Allan'ın babası Thomas Melvill, Boston Çay Partisi'nde[1]

---

1 Amerikalı kolonistlerin Britanya'dan gelen yüksek vergili çayı protesto etmek için 1773'te Boston Limanı'nda düzenledikleri eylem – ç.n.

yer almış ve hayatının geri kalanını Amerikan Devrimi'yle ilgili anılarını anlatmakla geçirmiştir. Maria ve Allan böyle saygın zümrelere mensup olmanın getirdiği statüyü korumaya kendilerini adasalar da, kendi aile hayatlarında ciddi sıkıntılar çekmişlerdir. Avrupa'dan giyim kuşam ve modaya uygun aksesuarlar ithal eden Allan, 1812'deki savaşın ardından ABD piyasalarında yaşanan büyük finansal dalgalanmaya bir süreliğine karşı koymayı başarmıştır; bu süre de Maria'nın saat gibi düzenli bir şekilde, sırasıyla Gansevoort (1815), Helen (1817), Herman (1819), Augusta (1821), Allan (1823), Catherine (1825), Frances (1827) ve Thomas (1830) olmak üzere sekiz çocuk dünyaya getirmesi için yeterli olmuştur. Ne var ki çeşitli finansal hilelerle borç para bulan Allan Melvill artık borç alamayacak duruma gelmiştir. Ailesiyle birlikte 1830'da New York'tan ayrılarak Maria'nın Albany'deki akrabalarının yakınına taşınmak zorunda kalırlar. Yüklü bir borcun altına girmiş olan Allan 1832 yılında geçirdiği yüksek ateş ve hezeyanın ardından, ailesini Gansevoortlara muhtaç bir halde bırakarak ölür.

Herman muhtemelen işletme veya ticaret üzerine bir kariyer için eğitim almıştı, zira ailesinin oğullarını yüksekokula gönderebilecek maddi gücü yoktu. Ağabeyi Gansevoort'la beraber önce Albany Klasik Okulu'na daha sonra da Albany Akademisi'ne gitti. Babası ilk başlarda Herman'ın biraz ağır anladığını, hatta konuşkan ve zeki ağabeyi Gansevoort'a nazaran epey geri olduğunu düşünmüşse de, o akıllı ve çabuk kavrayan bir öğrenci olarak kendini ispatlamıştır. Ailesinin 1838'de taşındığı Lansingburgh'de (günümüzde Troy ile birleştirilmiş olan bu New York şehri Albany'ye yakındır) geçirdiği ilk gençlik yıllarında bir tartışma grubuna katılır, yerel gazetelerde rakiplerini alaya alan iğneleyici yazılar yazar ve çok sayıda aşk şiiri kaleme alır. "Fragments from a Writing-Desk" (Yazı Masasından Fragmanlar) adıyla *Democratic Press and Lansingburgh Advertiser* adlı haftalık gazetede yayınlanan ilk kısa hikâyelerinde, kendini potansiyel bir yazar olalar gördüğü anlaşılmaktadır; her ne kadar gerçi bu hikâyelerde kentli bir gözlemcinin gündelik olayla-

ra bakışı veya Poe'nun gizemli öykülerinin gotik tarzı gibi üslupları taklit etmiş olsa da zamanla üslubunu yenilemiştir.

Melville gençlik yıllarında edebiyat alanında kendini denemiş olsa da, hayatını kazanacak daha sağlam bir işe ihtiyaç duyuyordu. 1835'te Gansevoortlar'ın kürkçü dükkânında çalıştıktan sonra 1837 yılında Berkshires'da, amcası Thomas Melvill'in çiftliğinin yakınındaki Sikes Bölge Okulu'nda öğretmenlik yapmaya başlar. Ertesi yıl Erie Kanalı'nda iş bulma umuduyla Lansingburgh Akademi-si'nde topografya eğitimi alır ama hayal ettiği mühendislik işini bulabilme şansı azalınca 1839 yazında *St. Lawrence* adlı bir posta vapurunda iş bularak Liverpool'a doğru yola çıkar. Melville'in ilk gemi yolculuğu sadece dört ay sürmüş olsa da ona asla unutamayacağı bir macera zevkini tattırmıştır. Geri döndükten sonra Greenbush ve New York'taki Greenbush ve Schodack Akademilerinde, sonra da New York'taki Brunswick'te öğretmenlik yapar. 1840'ta arkadaşı E.J.M. Fly ile birlikte Thomas amcasının ailesiyle beraber taşındığı Illinois'deki Galena şehrine gider. Bu yolculukta Büyük Göller bölgesi ile Mississippi ve Ohio nehirlerinin dalgalı ve tehlikeli sularıyla tanışır; ama iki adam elleri boş bir şekilde Manhattan'a geri dönerler.

Melville New York'ta bulunduğu sırada ne iş yapacağı üzerine iyice düşünüp taşınmış, balina avcılığında karar kılmıştır. Fabrikada çalışsa, çiftçilik veya madencilik yapsa yine aynı monotonlukta, aynı şekilde kaba kuvvete dayalı ve az ücretli bir iş yapmış olacaktı ama deniz ticaretinin en tehlikeli işlerinden biri olan balina avcılığını seçer. Bunun nedeni çektiği maddi sıkıntının yanı sıra sahip olduğu maceracı ruhtu. Gerçi 1840'ların sonlarında küçük bir çanta hazırlayıp Massachusetts'in New Bedford şehrinin yolunu tutmuş, 3 Ocak 1841'de Fairhaven yakınlarından balina avlamak üzere Horn Burnu istikametinde denize açılan *Acushnet* gemisine binmiş de olabilir. Denizcilikle ilgili yazdığı romanları çoğunlukla denize açılmanın zevkini anlatsa da, bu zevki çok uzun ömürlü olmamıştır aslında.

Melville uzmanlarına ve biyografi yazarlarına göre, Melville'in en kayda değer deniz yolculukları kitaplarında yer vermiş oldukları-dır. Bu yolculukların en çarpıcı olanı Markiz Adaları'a yaptığıdır. Temmuz 1842'de gemi Nuku Hiva Koyu'nda demirlemişken, arkadaşı Richard Tobias Greene'le birlikte gemiden kaçarak adanın iç kısımlarını keşfe çıkarlar. Bundan sonra adada neler yaşadıklarını "Typee" adlı kurmaca hikâyesinden öğreniriz. Çoğu akademisyen Melville'in Taipi Vadisi'ne doğru yol aldığını ve orada birkaç haf-ta kaldığını varsaymaktadır. "Typee" adlı hikâyesinde yazdıklarına bakılırsa, belki bacağının yaralanmasından veya Taipilerin iki beyaz denizciyi kıymetli birer rehine olarak görmesinden, hatta belki hayalinde canlandırdığı gibi onları yemek istemelerinden dolayı Melville uzun ama zevkli bir tutsaklık süresi geçirmiştir. Toby arkadaşına yardım getirebilmek için sahile geri dönmüş, endişe içindeki Melville onun dönmesini boş yere beklemiştir. Terk edildiğini düşünen Melville kaçış planı yapmış, ama öncesinde adanın keyfini çıkarmayı da ihmal etmemiştir. Taipiler kendisine gayet misafirperver davranmışsa da sonunda sahile çıkmanın yolunu bulmuş ve bu cennet adada yaşadığı kısa inzivasına son vererek *Lucy Ann* adlı başka bir balina gemisinde işe başlamıştır. Adada yaşadıkları, ilk kitabı *Typee*'yi (1846) şekillendirmiştir. Melville'i kurtarma çabaları boşa çıkınca ABD'ye geri dönen Toby Green kitabın basıldığı haberini alınca kendi başından geçenleri arkadaşına yazmış o da kitabının bir sonraki baskısına "Toby'nin Hikâyesi"ni de eklemiştir.

Melville Markiz Adaları'ndan ayrıldıktan sonra Tahiti'ye varır. *Lucy Ann*'de karşısına hastalıklı kaptanlarından ve sarhoş ikinci kaptandan hoşnut olmayan bir mürettebat çıkmıştır; sonunda isyan çıkarırlar ve Papeete'de hapse atılırlar. Melville isyanı gönülsüz olarak desteklemiş olabilir, nitekim ikinci kitabı *Omoo*'da (1847) mürettebatın "İspanyol Denizi'nin kanunsuz limanlarından ve adalardaki vahşiler arasından toplanmış her milletten ve renkten aşağılık serseriler" olduğunu yazmıştır (s. 14). Yine de bu tekinsiz gemiden ayrılma fırsatını yakalar ve kendisine hoşgörü gösteren Tahiti-

li gardiyanlardan gizlice izin alarak gemiden arkadaşı John Troy'la birlikte adaları dolaşırlar. Bir süre kıyılarda avarelik eden Melville ve Troy daha sonra yakınlardaki Moorea (veya Eimeo) Adası'na geçerler, Melville Kasım 1842'de yine balina avcılığı yapan *Charles and Henry* gemisinde işe başlar. Üçüncü romanı *Mardi*'nin (1849) ilk bölümlerindeki olaylar da buna benzer bir gemide geçmektedir.

Mayıs 1843'te Maui Adası'ndaki Lahaina'da işten çıkarılınca Melville'in balina avcılığı Sandwich Adaları'nda (Hawaii) son bulmuş olur, Honolulu'da değişik işlerde çalışmış, hatta *bowling* salonunda lobut düzeltme işi bile yapmıştır. Üç ay sonunda karada çalışmaktan sıkılır, yeniden gemiye çıkar ama bu defa çıktığı, Amerikan donanmasına ait *United States* adlı bir firkateyndir. Melville donanma gemisindeki yaşantısından pek zevk almasa da balina avcılığı yapan bir gemide firar suçundan yakalanıp mahkemeye sevk edileceğini biliyordu. Çok sonraları *Billy Budd*'da da (yazarın ölümünden sonra 1924'te yayınlanmıştır) açıkça yazacağı gibi, donanma "önüne gelenle düşüp kalkan ahlak yoksunlarını" bile memnuniyetle kabul ediyordu.

Görevlerini sorgusuz sualsiz yerine getirsinler diye insanlara sık sık meydan dayağı atılan *United States* gemisinde hayat zordu. Burada yaşadıklarını, *Redburn*'den kısa bir süre sonra yayınlanan beşinci kitabı *White-Jacket*'ta (Beyaz Ceket) (1850) anlatmış, görünürde oldukça eziyetli işler yapmış olsa da, o süreç yeni insanlarla tanışmasına vesile olmuştu. Özellikle de pruva çanaklığı kaptanı Jack Chase isyankâr ve lider kişiliğiyle Melville'i derinden etkilemiş bir kişidir. Melville, Jack Chase'i *White-Jacket*'ta karizmatik bir kahraman olarak resmetmekle kalmamış, son eserlerinden biri olan *Billy Budd*'ı da onun anısına ithaf etmiştir.

Melville Ekim 1844'te Boston'a tecrübeli ama parasız bir denizci olarak dönmüştü. Coşkulu hikâyelerini okumaktan zevk alan ailesi ve arkadaşları onu yazmaya teşvik ediyor olsa da, Elizabeth Shaw ile evlenmeye niyetlendiği için hayatını idame ettirebileceği

bir iş yapması gerekiyordu. Elizabeth, babasının eski arkadaşı ve Massachusetts Yüksek Mahkemesi başkanı Lemuel Shaw'un kızıydı. Melville, *Two Years Before the Mast* (İki Yıllık Tayfalık) (1840) adlı eseri büyük beğeni toplayan Richard Henry Dana ve denizcilikle ilgili eserler yazan diğer eğitimli yazarlar gibi adını duyurabilme ve başarılı olma ümidiyle yazmaya karar verir. İlk eseri, Lemuel Shaw'a ithaf ettiği *Typee* kendisine büyük başarı kazandırır. İlk eseri halk tarafından kabul görüp ikinci romanı *Omoo* da aynı beğeniyi toplayınca 1847 yazında Lizzie ile evlenerek New York'a taşınırlar, Melville yazarlığa ciddi anlamda ilk adımını orada atar.

İlk romanlarının –*Typee* (1846), *Omoo* (1847), *Mardi* (1849), *Redburn* (1849) ve *White-Jacket* (1850)– yakaladığı hızlı başarı, Melville'in yaratıcı enerjisinin, hızla yayılan şöhretinin ve önemli ölçüde mesleki kaygı taşıdığının göstergesidir. Çünkü agresif şekilde büyüyen ticari edebiyat piyasasının taleplerine karşılık verebilmenin, beklediğinden çok daha zahmetli bir iş olduğunu çok geçmeden fark etmiştir. Yoğun olarak edebi eserler ürettiği dönemde dört çocuğunun peş peşe doğması –Malcolm (1849), Stanwix (1851), Elizabeth (1853) ve Frances (1855)– Melville'in hem maddi hem de manevi kaynaklarının zorlanmasına neden olur.

Öte yandan kendi kendini eğitmeye yönelik oldukça zorlu bir sürecin içine girmiştir, seyahat ve denizcilik maceraları yazan yazarlardan, Dante, Rabelais, Montaigne, Browne, Shakespeare ve Jonson gibi geçmişin büyük şairlerine ve oyun yazarlarına kadar genişleyen bir yelpazede pek çok edebi eseri büyük bir azimle okumuştur. Melville 1849'da, muhtemelen kitaplarının basımı için Londra'da sözleşme yapmak üzere gittiği Avrupa seyahatinde alaylı bir taşralı olarak –muhtemelen kendini öyle görüyordu– edebiyatın ve sanatsal kültürün tadına varır. Genç Amerikan edebiyat akımının yandaşı olarak denizci-yazar veya demokratik-naif kişiliği ilk başta epey işine yaramış, Melville bu akımın mensupları arasında Avrupa'nın modası geçmiş modellerinden apayrı, yeni bir edebiyat dünyası oluşturmaya yönelik benzer bir merak bulunduğu-

nu anlamıştır. Melville zaman içinde, hatta "Hawthorne and His Mosses" "Hawtrone ve Bataklıkları" adlı makalesinde de ima ettiği gibi, kendisini Amerikalı Shakespeare olarak görmeye ve denizcilik serüvenlerinin sınırlı imkânları ve üslubuyla kısıtlandığını hissetmeye başlar.

Daha sonraları çıraklık dönemi işleri veya deneysel işler olarak addedeceği bu ilk kitapları aslında onu doğaüstü romanı *Moby Dick* (1851) ile başlayan yoğun edebi deneyimler ve başarılar kazanacağı sürece hazırlamıştır. Aile bağları nedeniyle batı Massachusetts'in Berkshires bölgesine taşınan Melville, Arrowhead adını verdiği çiftliğe yerleşmeye karar verir, burada Nathaniel Hawthorne, Catherine Maria Sedgwick ve Oliver Wendell Holmes gibi şahsiyetlerden oluşan geniş bir edebiyat çevresi edineceğini ümit etmiştir. *Moby Dick*'i yazdığı sıralarda Hawthorne ile tanışan Melville, onun önerileri sayesinde, edebi yaratıcılığını sonuna kadar kullanabileceğine inanmış ve romanını daha ihtiraslı satırlarla yeniden biçimlendirmiştir. Sıra dışı dostlukları Melville'i, daha önce yazdığı felsefi romanı *Mardi*'de yaptığı gibi düşüncenin ve yaratıcılığın yeni ufuklarını keşfetmeye ve bu coşkusunu Hawthorne'a yazdığı uzun mektuplara dökmeye teşvik etmiştir. Hawthorne'un ailesiyle birlikte 1852'de Boston'a geri dönmesi, ardından 1853'te İngiltere'ye taşınması nedeniyle yakınlıkları fazla uzun sürmemiş olsa da, Melville'in heveskârlığı onu yaklaşık on yıl boyunca çok çarpıcı edebi girişimlerde bulunmaya sürükler. Bu dönemde verdiği eserler arasında, sansasyonel bir aşk hikâyesi olan *Pierre* (1852); 1850'lerin ortalarında bazı dergiler için kaleme aldığı ve bir kısmı *Veranda Öyküleri* (1856) adlı kitapta yer alan öyküler; pikaresk türde tarihî kurmaca öyküsü *Israel Potter* (1855) ve yayınlanmış son düzyazı eseri, bir kara mizah olan *The Confidence-Man* (Üçkağıtçı) (1857) sayılabilir. Bu eserler Melville'e daha önce yazdığı macera hikâyelerinin kazandırdığı başarıyı kazandırmasa da, mevcut şöhretini büyük ölçüde diri tutmuştur.

Az kazançla ailesini geçindirmeye çalışan ve borç yükü giderek

artan Melville'in gücü iyice tükenmişti. 1856'da *The Confidence-Man*'i bitirdiği sıralarda sağlığı giderek kötüleşiyordu; onun için endişelenen ailesi, özellikle de kendisine daima destek olan Lemuel Shaw, Melville'i Avrupa ve doğu Akdeniz ülkelerini kapsayan altı aylık bir seyahate gönderir. Bu gezisi esnasında, o sırada Liverpool'da Amerikan konsolosu olarak görev yapan Hawthorne'u ziyaret eder; Mısır piramitlerini, Yunan adalarını ve Kudüs ile civarını dolaşır; İtalya ve Avrupa üzerinden geri döner. Bu ziyaretler boyunca antik çağ ve Avrupa sanatının, mimarisinin ve kültürünün zevkine varan Melville, burada biriktirdiği izlenimleri daha sonra yazacağı eserlerde kullanacaktır.

Melville Amerika'ya döndükten sonra seyahatleriyle ilgili öyküler yerine şiirler yazmaya başlar; ama İç Savaş'ın bitimine kadar hiçbiri yayınlanmaz. Bunun yerine kısa bir dönem liselerde "Roma'daki Heykeller" (1857-58), "Güney Denizleri" (1858-59) ve "Seyahat" (1859-60) gibi beğenileceğini düşündüğü bazı konularda dersler vermiş, müfredata yönelik yazılar hazırlamıştır. Dersleri beklediği ilgiyi görmeyince bu işi devam ettirmesine değecek yeterli parayı kazanamaz. Bunun ardından 1860'ta, bu defa kaptanlık yapan kardeşi Thomas Melville'le beraber yeni bir deniz yolculuğuna çıkar, ama kendini toparlamasına yardımcı olacağını düşünerek çıktığı bu dünya turu da en az diğer seyahati kadar verimsiz geçer. Dünyayı dolaşmak üzere denize açılmadan önce erkek kardeşi Allan'a bıraktığı *Poems* (Şiirler) dosyası yayıncılar tarafından kabul edilmemiş; kendini iyi hissetmeyen ve sıla hasreti çeken Melville San Fransisco'da yolculuğuna son vererek evine dönmüştür.

Melville'in İç Savaş sırasındaki edebi çalışmalarıyla ilgili olarak, Hawthorne ve bazı başka yazarların başarıyla yürüttüğü devlet memurluğu gibi bir iş aradığı ve öte yandan da şiir yazmaya devam ettiği dışında, fazla bilgimiz yok. Ailesi uzun süre Arrowhead'den ayrılıp Manhattan'a geri dönmek istemiştir, 1862'de arabasının yolda devrilmesi sonucu geçirdiği ağır kazanın ardından Melville de artık çiftlik işlerini sürdürmenin çok zor olacağını anlar.

1863'te ailesinin yanı sıra annesi ve kız kardeşlerinden birkaçıyla birlikte hayatının geri kalanını geçireceği *104 East 26. Street* adresine taşınır. Melville, New York'un edebiyat çevrelerinde on yıl önce olduğu gibi faal olmasa da, günün politik ve kültürel meselelerine yoğun ilgi gösteriyor, gazeteleri okuyor ve savaşın gidişatını yakından takip ediyordu. Başkan Lincoln'ün hizmetinde kendine bir devlet görevi bulabilmeyi ümit ederek 1864'te Washington DC'ye gider, seyahati sırasında Virginia'daki cepheleri ve ordu birliklerini de ziyaret eder. Burada gördüklerinin ve *Rebellion Record*'u[2] yoğun bir ilgiyle okumasının ardından yazdığı şiirleri *Battle-Pieces and Aspects of the War* (Savaş Manzaraları ve Muharebelerden Görünüm) adı altında toplamış, kitabı 1866'da yayınlanmıştır. Bu eser fazla ilgi görmemiş olsa da Melville'in vatansever temalar işleyen bir şair olarak doğuşunun habercisi olmuştur. Walt Whitman'ın nail olduğu ulusal ozanlık statüsüne erişmekten ziyade savaşın ardından New York Gümrük Dairesi'nde Bölge Gümrük Müfettişi olarak siyasi bir göreve atanmış, Aralık 1866'da çalışmaya başlamıştır.

Melville burada on dokuz yıl boyunca istikrarlı, genel olarak sakin (bildiğimiz kadarıyla) bir iş hayatı sürdürmüştür; her gün evinden işine gitmiş, gemilerle gelen malların kaçak olup olmadığını denetlemiş, denizcilerle ve kaptanlarla, tayfalık yaptığı dönemlerdekinden çok daha farklı ilişkiler kurmuştur. 1850'lerden itibaren yakasını bırakmayan sağlık sorunlarıyla uğraşan Melville, bir yandan da aile içi gerginliklerle başa çıkmakta hatta bizzat gerginliklere de sebep olmaktaydı. Bu gerginlikler, 1867'de Elizabeth Melville'in evliliğindeki sorunlar hakkında papazdan tavsiye alması ve daha da ileri giderek Melville'in içki alışkanlığından ve huysuzluklarından kurtulabilmek için erkek kardeşleriyle beraber kendini kaçırtma planı yapmasıyla patlak verir. Elizabeth sonradan bu çarpı-

2 Frank Moore tarafından derlenmiş olan *The Rebellion Record* gerçek zamanlı bir iç savaş tarihçesidir. 12 ciltten oluşan eser iç savaş devam ederken yazılmış ve savaş sırasında ve takip eden üç yıl boyunca (1861-1868) yayınlanmıştır – ç.n.

cı plana razı gelmeyerek, içindeki sevgiyi ve aile içindeki mektuplara göre Melville'in ruh sağlığını tüketen yaşantılarına devam eder. Melville ile en büyük oğlu Malcolm arasındaki çatışmalar da Eylül 1867'de iyice artar. Oğlu bir akşam eve geç dönünce, belki de babasından ağır bir azar işitmemek için, kendisini odasına kilitler, ertesi gün yanında silahıyla ölü bulunur.

Yaşadığı bu ağır sarsıntılara rağmen Melville en iddialı manzum eserlerinden biri olan *Clarel: A Poem and a Pilgrimage to the Holy Land*'i (Clarel: Bir Şiir ve Kutsal Topraklara Bir Hac Yolculuğu) yazmaya koyulur, eser dayısı Peter Gansevoort'un cömertliği ve maddi desteğiyle 1876'da sınırlı sayıda basılır. Melville, genç bir ilahiyat öğrencisinin antik dünyaya ait zorlu coğrafyaları ve inançları keşfini anlatan bu uzun ve karmaşık manzum eserin çok okunmasına yönelik bir beklenti içine girmemiştir. Oysa Melville, dönemin en ciddi dinî meselelerini derinine inerek ele aldığı, ayrıca siyasi tartışmaları ve kültürel çatışmaları kurcaladığı bu eserle, yaşadığı çağda kuşku ve inanç üzerine yazılmış en girift anlatımlardan birini ortaya koymuştur. Hayatta olduğu sürece, hatta yüzyıldan fazla bir süre boyunca neredeyse tamamen göz ardı edilen *Clarel*, daha sonra pek çok okur için Melville'in en zorlayıcı, bir o kadar da değerli eserlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır.

Melville, 1885'de Gümrük Dairesi'nden emekli olduktan sonra eski şiirlerini revize etmeye ve toparlamaya koyulur, *John Marr and Other Sailors* (John Marr ve Diğer Denizciler) (1888) ve *Timoleon, Etc.* (Timoleon, vs.) (1891) adlı iki derlemesi özel baskıyla yayınlanır ve öldüğünde geride "Weeds and Wildings, Chiefly: With a Rose or Two," (Yabani Otlar ve Çiçekler: İçinde Birkaç Gül) adlı yayınlanmamış bir derleme bırakır. Ayrıca sanat, estetik ve siyaset üzerine skeçler ve öyküsel şiirler de yazmıştır. Uzun zaman önce yaptığı seyahatlerdeki denizcilere (*John Marr*'da yer verir) ve sanat ve estetikle ilgili konulara yönelik çifte ilgisi neticesinde "Billy in the Darbies" (Kelepçeli Billy) adlı bir balad yazmış ancak bu baladı sonraları daha uzun mensur bir esere dönüştürmüştür. Günümüzde

Billy Budd, Sailor: An Inside Narrative (Denizci Billy Budd: Bir Hapishane Öyküsü) adıyla bilinen bu eser üzerinde 28 Eylül 1891'deki ölümüne kadar sayısız düzeltmeler yapmıştır. Her ne kadar bu eser son şekli verilmemiş ve tamamlanmamış bir öykü olarak kalmışsa da, 20. yüzyılda editörler bunu geç kalmış bir başyapıt olarak görüp Melville'in tahmini tasarısına uygun şekilde hikâyeyi kurarak bugün elimizdeki baskıyı yayınlamışlardır.

Melville en büyük başarıyı ve şöhreti en az önemsediği ilk eserleriyle (*Typee ve Omoo*) yakalamış ve en değer verdiği eserlerinin, özellikle şiirlerinin, hiçbir zaman takdir edilmeyeceğini anlayacak kadar uzun yaşamıştır. Bu itibar, ölümünden sonra çarpıcı şekilde değişir. 1920'de *Billy Budd*'ın keşfedilip basılmasının yanı sıra toplu eserlerinin ve Raymond Weaver tarafından hazırlanan ilk biyografisinin yayınlanmasıyla başlayan ve *Melville Revival* olarak adlandırılan hareket, 20. yüzyılın ortalarında D.H. Lawrence, Lewis Mumford, Charles Roberts Anderson, Stanley Williams, F.O. Matthiesson, Charles Olson, Nathalia Wright, Elizabeth Foster, Walter Bezanson, Harrison Hayford, Wilson Heflin, Merrell Davis, Merton M. Sealts, Jr., Leo Marx, Howard Vincent, Eleanor Metcalf, Jay Leyda, Leon Howard, William Gilman ve Hershel Parker gibi pek çok önemli eleştirmenin büyük katkılarıyla doruğa ulaşır. Bu muazzam eleştirel ve akademik çalışma Melville'i, Amerikan Röne-sansı olarak anılan ve Dickinson'ın şiirleri, Emerson'un denemeleri, Hawthorne'un *The Scarlet Letter*'ı (*Kızıl Damga*), Thoreau'nun *Walden*'ı ve Twain'in *The Adventures of Huckleberry Finn*'iyle (*Huckleberry Finn'in Maceraları*) birlikte *Moby Dick*'in etrafında şekillenen edebi kanonun merkezine yerleştirmiştir.

Eleştirmenlerin başarılı çalışmaları sayesinde, özellikle *Pierre* ve *The Confidence-Man* gibi kısa öyküleri ve fazla takdir görmemiş eserleri de su yüzüne çıkarıldı. 1960'lardan itibaren, ırk, cinsiyet, sınıf ve din konularına yönelik ilginin de artmasıyla, "Benito Cereno", *Yazıcı Bartleby* ve "The Paradise of Bachelors and the Tartarus of Maids" (Bekârların Cenneti ve Bakirelerin Cehennemi) gibi

öyküler gündemdeki konularla bağlantılı hale geldi ve Melville'in köleliğe ve köleliğin kaldırılmasına yaklaşımı ciddi anlamda sorgulanmaya başlandı. Amerika'nın bölgesel büyümesine ve kolonyal maceraperestliğe yönelik filizlenmeye başlayan akademik ilgi, Melville'in *Typee*'deki ve Pasifik'in ihtilafa düşmüş adalarında geçen diğer eserlerindeki politikası hakkındaki tartışmalar yeniden canlandı. Diğer gelişmelerin yanı sıra, Melville'in şiirlerine ve görünüşe göre daha kişisel olan sonraki üretimine yönelik artan ilgi, bu karmaşık eserler hakkında ve her şeyi geride bırakıp geniş bir coğrafyada yolculuklar yapan bir yazarın metinleri ve bu metinlerin kavranması hakkında yeni sorular doğurdu.

Uzun meslek hayatı boyunca Melville pek çok öykü ve şiir yazmış ama *nasıl* yazdığıyla ilgili fazla bir şey yazmamıştır. Bununla ilgili elimizdeki çok az örnekten biri, Nathaniel Hawthorne'a yazdığı bir mektupta "Agatha" adlı öyküsünü yazarken geçirdiği yaratıcılık süreci hakkında doğrudan sarf ettiği sözlerdir, bu sözler diğer eserlerini nasıl yazdığına da ışık tutar. Melville uzun yaşamı boyunca öykülerinin ve şiirlerinin konularını pek çok defa değiştirmiş olsa da, edebi yaratıcılık meselesine yönelik merakı hep aynı şekilde sürmüştür. Göreceğimiz üzere bu süreç çoğu zaman New Bedford'dan bir avukatla karşılaşması gibi tesadüfi rastlaşmalardan ve talihin cilvelerinden doğar; bu da işe yaramıştır, çünkü Melville değerli bir buluşu görür görmez tanır.

Çeviren SERAP ARSLANPAY

Yaşını başını almış bir adamım ben. Son otuz seneden beri yaptığım işlerin mahiyeti beni ilginç, hatta pek de benzeri olmadığını söyleyebileceğim bir cins insanla sıradanın ötesinde bir alışveriş içine soktu. Bu insanlar hakkında, bildiğim kadarıyla, hiçbir şey yazılmış değil: mübeyyizlerden söz ediyorum, yazıcılardan. Bunların pek çoğuyla tanışmışlığım var, kimini iş üstünde, kimini özel olarak tanıdım. Niyet etsem bu insanlar hakkında öyle hikâyeler anlatabilirim ki, kimi iyi niyetli beyleri kahkahayla güldürür, kimi duygulu kişileri de ağlatır. Ama gördüğüm işittiğim en garip olan biri var ki, adı Bartleby, onun hayatından birkaç bölüm sunmak üzere başka bütün yazıcıların biyografilerini ertelerim. Başka mübeyyizlerin bütün hayatını yazabilirim şurada, ama gel de Bartleby'nin hayatını yaz. Bu adamın tam ve doyurucu biyografisini kaleme almak için gerekli herhangi bir malzemenin var olduğuna beni inandıramazsınız. Bu da, edebiyat açısından, onarılamaz bir eksiklik. Öyle bir adamdı ki Bartleby, hakkında, birincil kaynaklar dışında hiçbir şey "şu şöyledir" diye söylenemez; ama onunla ilgili böyle kaynak da yok gibi

bir şey. Şu kendi gözüm Bartleby'den ne gördüyse, hakkında bildiğim her şey de ondan ibaret. Ha, yalnız bir küçük belge var, onu da sonunda sunacağım.

İndi bu yazıcının karşımda ilk zuhur etmesini anlatmadan önce, biraz kendimden, çalıştırdığım insanlardan, işimden, çahştığım daireden ve onun genel çevresinden söz etmem uygun olur. Çünkü bu gibi şeylerin bilgisi, az sonra tanıtılacak baş kişinin yeterince anlaşılabilmesi için, olmazsa olmaz bir önem taşıyor.

Imprimis: Bendeniz, gençlik yıllarından bu yana, en kolay hayatın en iyi hayat olduğuna derinden ve kesinlikle inanmış bir adamım. Dolayısıyla, mesleğim –zaman zaman söylendiği gibi– sık sık fazladan enerji gerektirse, bazen düpedüz sinir bozucu olsa, allak bullak durumlara yol açsa da, durumların gelip benim huzurumu bozmasına izin vermemişimdir. O hırslı avukatlardan değilim ben, hani jürilere nutuk atan, izleyenlerden alkış toplayan avukatlardan... Ne yaparım? Şöyle güvenli bir geri çekilme stratejisi içinde, zenginlerin bonoları arasında güvenli işler çeviririm – ipotekler, tapular arasında. Beni tanıyanlar beni her şeyden önce *sağlam* adam olarak tanır. John Jacob Astor, örneğin... Rahmetlinin öyle şiirsel coşku filan falan, o taraklarda bezi yoktu. Ben söz konusu olduğumda, tereddütsüz derdi ki birinci meziyetim sağduyu, ikincisi de yöntemdir. Övünmek için söylemiyorum bunları, istiyorum ki mesleğimde John Jacob Astor'ın beni tutmuş, bana iş vermiş olduğu bilinsin. Çünkü, bakın açık söyleyeyim, ben onun adını anmaktan zevk alıyorum. Ne diyeyim, hani şöyle küre gibi, yuvarlak bir ses veriyor –hani bir altın kümesine dökülen altınlar gibi bir tını– nasıl anlatayım? Yani, diyeceğim, müteveffa John Jacob Astor'ın benim hakkımda söyleyeceği övücü söz benim umurumdaydı.

Şu şimdi anlatacağım küçük hikâyenin biraz öncesinde, avukatlık işlerimde bir büyüme olmaya başlamıştı. Bizim

şu eski yazıhanede, hani Mühürdarlık işi var ya, New York Devleti içinde Mühürdarlık, şimdi lağvedildi, işte o iş benim üstüme kalmıştı. Öyle çok yorucu bir iş değildi, ama parası da bayağı iyiydi. Bakın, ben öyle sık sık sinirlenmem. Hele bana karşı yapılmış haksızlıklar karşısında öfke nöbetlerine kapıldığım pek az görülmüştür. Ama şu noktada bana izin verin, imkân tanıyın: Bu Mühürdarlık işlevinin durup dururken ve paldır küldür lağvedilmesi –yeni Anayasal değişiklik çerçevesinde– ne diyeyim... gereksiz bir yasaydı. Ömür boyu sürecek bir iş ve gelirken, birkaç yıl içinde kesildi. Neyse bunu konu dışı bir olay olarak söylüyorum – geçerken yani.

Benim daire Wall Street, – numarada, yukarı kattaydı. Dairenin bir ucu aydınlık tarafında (epey geniş tutulmuştu), beyaz bir duvara bakıyordu. Aydınlık, tabii bina boyunca yükseliyor.

Bu dediğim manzara, hani biraz hareketsiz olarak nitelenebilir, hani manzara ressamlarının "yaşamak" dedikleri şeyden yoksun. İyi de, bu böyleyse, dairenin öbür ucu da, belki bir kontrast mı sağlıyor ne, o kadar, başka bir şey yok. O yöne baktığınızda, dümdüz ve engelsiz, kocaman bir tuğla duvar görüyorsunuz, geçen zamanla, ebediyen gölgede kaldığı için ayrıca, kararmış. Hani şöyle dürbünle filan bakıp da sakh güzellikler keşfedeceğiniz bir duvar değil. Zaten, ne dürbünü, bizim dairenin pencerelerinin üç metre ilerisinde –miyopları yormamak üzere– yükseliyordu dediğim bu duvar. Çevredeki binalar yüksek mi yüksek, benim daire de ikinci katta, o duvarla benim duvar arasındaki boşluk kocaman, dört köşe bir sarnıcı andırıyordu.

Bartleby'nin sökün etmesinin hemen öncesiydi. Yanımda çalışan iki mübeyyizle bir de, istikbal vaad eden bir odacı delikanlı vardı. Birincinin adı Hindi; ikincisi Kıskaç; üçüncüsüyse Kurabiye. Bunlar size rehberde kolay rastlanmaya-

cak adlar gibi görünebilir. Zaten, doğrusu, ad değil lakaptı; adamlarım bu lakapları birbirlerine takmıştı, çünkü görünüşlerine, kişiliklerine uygun geldikleri düşünülmüştü. Hindi, ben yaşlarda –yani, altmışına yakın– kısarak, tombalak bir İngilizdi. Sabahleyin yüzü kırmızı olurdu, diyebiliriz, ama öğleyin on ikiden sonra –ona göre yemek vakti– Noel kömürü doldurulmuş bir ocak gibi alev alev yanar ve ta altıya ya da o sulara kadar da yanmaya devam eder, ama yavaş yavaş sönmeye de yüz tutardı; zaten bu saatlere eriştikten sonra ben o yüzün sahibini artık görmez olurdum. Bu böyle gider, sanki güneşle birlikte yükselir, doruğa erişir, onunla birlikte batar, ertesi güne hazırlanırdı – güneşin ışıltısı ve sönmeyen haşmetiyle o da parlar ve solardı. Hayatımda karşılaştığım nice tuhaf rastlantılar vardır ki, bunlardan biri de, Hindi'nin o kıpkızıl ve ışıl ışıl çehresinden en dolgun ışınlarını saçarken, tam o sırada, o kritik anda, iş yapma yeteneğinin de, yirmi dört saatin geri kalanında en ciddi arızaya uğradığı devreye girmesiydi. Bildiğim çeşitli tuhaflıklar arasında bunun da kendine göre bir yeri vardır. O sırada büsbütün tembelleştiği veya hayata küstüğü için değil. Anlaması güç olan, gereğinden fazla enerjik kesilmesiydi zaten. Garip, ateşli, telaşlı ve esirikli bir çalışkanlık basardı üstüne. Kalemini savrukça daldırırdı hokkaya. Belgelerimin üstüne hep on ikiden sonra damlatırdı mürekkep lekelerini. Öğle sonrasının bu pervasızlığı, bu mürekkep damlatma felaketi bir yana, bazı günler daha da ileri gider, bir gürültü kaynağı haline gelirdi. Bu gibi zamanlarda, yüzü gene al basmış halinde, antrasit üstüne linyit boca etmişsin sanki, takviyeli kızıl keserdi. Sandalyesi devamlı gacur gucur, kurutma kumunun kutusunu döker; kalemini düzelteyim derken acelesinden büsbütün parçalar, öfke nöbetine tutulup hepsini yere fırlatır; ayaklanıp masanın üstüne eğilirken kâğıtları da iyice biçimsiz bir şekilde dağıtır... Böyle yaşlı başlı bir adamda hiç yakışık almayacak hal-

ler. Gelgelelim, aynı zamanda birçok bakımdan benim için son derece değerli bir adamdı. Öğleyin saat on ikiye kadar gayet hızlı çalışan, en güvenilir elemanım, benzeri pek bulunmayacak bir tarzda yığınla iş çıkarıyor – bu gibi nedenlerle anlattığım aşırılıklarına göz yumuyordum. Yumuyordum amma, gene de, arada bir, çıkıştığım oluyordu. Ben bunu çok incelikle yapıyordum ya, işte, sabahları dünyanın en nazik adamı olduğu, hatta size kul köle olduğu halde, öğle sonralarında, bazı öfkeli anlarında dilini tutamadığı da vakiydi – yani, bayağı hakaretamiz olabiliyordu. Evet, sabah çalışmasına değer veriyorum ve ondan yoksun kalmak istemiyorum; ama aynı zamanda saat on ikiden sonra o alevli halinden de tedirginim, hem sonra kavga gürültüden hoşlanmaz bir adamım... Onun için bir cumartesi öğle vakti (Cumartesi günleri hep daha beter olur), bütün efendiliğimi takınıp, ilerleyen yaşını da düşünerek, çalışmasını biraz azaltmayı düşünebileceğini ima etme cesaretini gösterdim. Kısacası, on ikiden sonra daireme gelmek zorunda olmamalıydı. Yemeğini yedikten sonra evine gidebilir, çay saatine kadar dinlenebilirdi. Ne münasebet! Öğle arası ayinlerini yerine getirmeye kararlıydı. Suratı dayanılmaz derecede alararak, odanın öbür ucunda, elindeki uzun cetveli sallaya sallaya, bir hatip edasıyla anlattı bana: Sabah mesaisi faydalı oluyorsa, öğle sonrası mesaisinin olmaması düşünülemezdi.

"Affınıza mağruren, efendim," demişti bu konuşmamızda, "Ben kendimi sizin sağ kolunuz olarak görüyorum. Sabahları birliklerimi toparlıyorum, sıraya sokuyorum; ama öğleden sonra, geçiyorum başlarına, düşmana karşı kahramanca hücuma geçiyoruz, böyle" – cetveli şiddetle savurdu havada.

"Tamam da, Hindi, mürekkep lekeleri," diyecek oldum.

"Doğru; ama, affınıza mağruren efendim, şu saçıma bakın. Yaşlanıyorum. Bu ağarmış saça karşı –sıcak bir öğle sonrasında– bir iki lekenin o kadar hükmü olmamalı. Yaşlılık –

sayfayı lekelese de– saygıya lâyıktır. Affınıza mağruren efendim, *ikimiz* de yaşlanıyoruz."

Dayanışma duyguma bu çağrı karşı konulur gibi değildi. Hem zaten, gitmeyeceği belli olmuştu. İyi bari, dedim ben de, kalsın diye karar verdim, kalsın da, öğle sonraları daha az önemli evrakıma bakmak koşuluyla kalsın.

Listemde ikinci adam, Kıskaç, yirmi beş yaş dolaylarında, favorileri sarkan, soluk yüzlü, biraz korsan görünüşlü bir genç adamdı. Onu hep iki kötü kudretin kurbanı olarak görmüşümdür: hırs ve hazımsızlık. Hırsı, sıradan bir yazıcıya özgü ödevlerden sıkılmasında kendini ele veriyordu, ancak profesyonellerin yapacağı işleri gasp etme yolunda zapt edilemez bir eğilim gösteriyordu – yani hukuki belgeleri kendisi yazmak, düzenlemek ister gibiydi. Hazımsızlığa gelince, bunun da sık sık görünen işareti, asabi bir alınganlıktı, sırıtkan bir sinirlilik. Beyaza çekerken bir yanlış yaptı mı dişleri bayağı işitilecek gibi gıcırdardı. Gereksiz bir ağzı bozukluk, iş kıyametin ortasında söylemekten çok tısladığı küfürler; bir de, çalıştığı masanın yüksekliğine ilişkin sürekli bir hoşnutsuzluk. Eli yatkındı mekanik işlere, ama Kıskaç bir türlü masayı kendine uyduramıyordu. Ayaklarının altına yongalar tıkıştırıyordu, daha kalın tahtalar ya da karton parçaları koyuyordu; sonunda katlanmış kurutma kâğıdı sıkıştırma derecesinde incelikli çözümler bile denedi. Bunların hiçbiri derdine derman olmadı. Sırtını rahatlatmak için masanın kapağını keskin bir açıyla çenesine kadar yukarı çekse, bir Felemenk evinin dimdik çatısını kendine yazı masası yapmış bir adam gibi yazmaya başlasa, kollarında kan dolaşımının durduğuna hükmederdi. Bunun üstüne masayı alçaltıp beli hizasına getirse ve üstüne abanarak yazsa, sırtına berbat bir ağrı saplanıyordu. Uzun lafın kısası, Kıskaç ne istediğini bilmiyordu. Ya da istediği bir şey varsa, yazıcı masasından büsbütün kurtulmaktı bu. Hastalıklı hırsının alâmetleri arasında, "müşte-

rilerim" dediği, pejmürde kılıklı ne idüğü belirsiz adamların yaptığı ziyaretler sayılabilir. Zaman zaman birtakım küçük politikalar çevirdiğinin, zaman zaman Adliye'de bir şeylere bulaştığının, hatta Tombs'un[1] görüldüğünün pekâlâ farkındaydım. Benim ofisimde onu ziyarete gelen bir adamın müşterisi olduğunu şişine şişine iddia etmişti, bir de tapu lafı çıkarmıştı ya, o adamın sadece bir alacaklı, tapu senedi dediği şeyin de bir makbuz olduğuna fazla bir şüphem yok. Ama bütün bu kusurlarına, canımı sıkan davranışlarına rağmen, vatandaşı Hindi gibi Kıskaç da benim için çok faydalı bir adamdı. Yazısı iyiydi, işlekti; niyet edince pekâlâ kibar bir adam olurdu. Bundan başka her zaman kılığı kıyafeti düzgün olur, bu da benim işyerime iyi bir hava verirdi. Oysa Hindi söz konusu olduğunda, benim yüzümü kara etmesinden kurtulmak için ne yapacağımı şaşırırdım. Elbiseleri yağlı gibi görünür, aşçı dükkânı gibi kokardı. Yazın pantolonları bol, çuval gibi dururdu üstünde. Ceketleri iğrenç, şapkasına elinizi süremezsiniz. Şapkasına fazla bir diyeceğim yok, çünkü birinin yanında çalışan bir İngilizin doğal nezaketi, muamele bilirliğiyle, kapıdan girdiği an şapkasını çıkarırdı, ama ceket başka hikâye. Ceketleriyle ilgili olarak aklını başına getirmeye çalıştım, ama hiç bana *mısın* demedi. Aslında sanırım geliri bu kadar az olan bir adamın böylesine parlak bir suratla parlak bir ceketi aynı anda götürmesine imkân yoktu. Kıskaç da söylediydi bir seferinde, Hindi'nin parası öncelikle kırmızı mürekkebe giderdi. Bir kış günü, kendi kullandığım, son derece saygıdeğer görünüşlü bir ceket verdim – şöyle vatkalı falan gri bir ceket, insanı sıcak tutan, dizinden çenesine kadar ilikleyebileceğin bir ceket. Düşünmüştüm ki Hindi bu cömertliğimi takdir eder, o öğle sonrası aşırılıklarından, şamatalarından vazgeçer. Nerdee! Yemin ederim, böyle kuştüyü gibi, battaniye gibi bir ceketin içine girip düğmelerini de

1 New York'ta Hapishane – ç.n.

iliklemenin beter bir etkisi oldu üzerinde. Hani fazla yulaf vermek at için iyi değildir derler ya, aynı hesap. Huysuz, acul bir atın yulafını yokladığını söylerler, Hindi de ceketini yokluyordu. Küstahlaştırmıştı onu. Refah yaramamıştı adama.

Hindi'nin bu şımarıkça davranışları hakkında kendi fikirlerim vardı, ama konu Kıskaç olunca, başka bakımlardan ne gibi kusurları olursa olsun, en azından ılımlı bir genç olduğuna kanaat getirmiştim. Ama ona sakilik eden, Doğa'nın kendisiydi. Daha doğuştan, konyak gibi, hemen sinirlenir bir mizaçla donatmıştı ki, sonraki içkilere hiç gerek kalmamıştı. Kıskaç bir zaman gelir, sinir içinde sandalyesinden kalkar, masanın üstüne eğilir, kollarını iki yana doğru alabildiğine açar, koca masayı kavrar, döşemede gıcırtılar çıkara çıkara iter, çekerdi; sanki masa onun işini bozup sinirlendirmeye kararlı, hain bir bilinçli varlıkmış gibi. Böyle durumlarda anlıyorum ki Kıskaç için konyak ve su, olmasa da olur bir şeydir.

Şu da benim iyi talihim sayılabilir: Kıskaç'ın gerginlikleri ve bunları izleyen asabiyeti, kendi acayip kaynağından – yani hazımsızlık– daha çok sabahları dikkat çekiyor, sonra, öğle sonrasında, görece sakinleşiyordu. Hindi'nin nöbetleri de ancak on ikiden sonra bastırdığı için ikisinin aşırılıklarıyla aynı anda başa çıkmak zorunda kalmıyordum. Vardiya değişikliği gibi, birinin tutarağı öbüründen nöbeti devralıyordu. Kıskaç'ın tutarağı tuttuğunda Hindi'ninki tatildeydi. Ya da tersine. Söz konusu koşullarda bunun böyle olması iyi bir doğal düzenleme olarak kabul edilebilirdi.

Listemde üçüncü gelen Kurabiye on iki yaşında bir oğlan çocuktu. Arabacıydı babası. Ölmeden önce, oğlunu at arabasında değil de avukat koltuğunda görmek gibi bir ihtirası vardı. Onun için benim ofise yolladı oğlanı, hukuk öğrencisi, getir-götür elemanı, ofisi silen süpüren adam olmak üzere, haftada bir dolar karşılığında. Onun da bir küçük masası

vardı ama pek kullanmazdı. Teftiş yaparsanız, çekmecesinde çeşitli fıstıkların kabuklarınndan geniş bir sergi bulurdunuz. Gerçekten de, bu zeki delikanlı için bilumum soylu hukuk bilimi bir fındık kabuğu içine sığmıştı. Üstlendiği için bayağı yekûn tutan bir kısmı –ki aynı zamanda en atik biçimde yerine getirdiği kısmı– Hindi'nin ve Kıskaç'ın kek ve elma alımcılığıydı. Hukuki belgeleri çoğaltmak, artık deyimlere bile geçmiş, kupkuru, boğucu bir iş, onun için benim bu iki yazıcı ağızlarını sık sık Spitzenberglerle ıslatmaya eğilimliydiler. Gümrük ve postane taraflarındaki yığınla tezgâhta bulunabilen şeylerdi bunlar. Bir de, gene sık sık, Kurabiye'yi o çok özel kekten almaya gönderirlerdi: Hani o ufak, yassı, yuvarlak ve hayli baharlı kurabiye – zaten o kurabiyeden ötürü ona o adı vermişlerdi ya. Soğuk havada bir sabah, diyelim, iş yok, güç yok, Hindi, aman aman, düzinelerle yerdi bu kurabiyelerden hani kâğıt helva yer gibi aslında, bunların sekizini onunu iki paraya satıyorlar ya – bir yandan kaleminin çatırtısı, öbür yandan ağzında çiğnediği kıtır keklerin çıtırtısı, birbirine karışırdı. Hindi'nin o sinirli öğle sonralarındaki olmadık potları ve sınır tanımazlıkları arasında unutulmayacak biri, bu kurabiyelerden birini ağzında ıslattıktan sonra mühür yerine bir ipotek kararının üstüne basmasıydı. İşte o an, onu işten atmama ramak kalmıştı ki, şarkkâri bir reverans yapıp ne dese beğenirsiniz:

"Affınıza mağruren, efendim, sizin kırtasiye masrafınızı kendi cebimden karşılamam, cömertliğimi göstermez mi?"

Bunun üstüne söyleyecek söz bulamamıştım.

Şimdi, benim asıl işim –temlik işleri, feragatnameler, tasarruf senetleri, tapu avcılığı, yani her türlü gizli kapaklı belgeyi bulup çıkarma– şu Mühürdarhk görevini alınca, hatırı sayılır biçimde çoğaldı. Bu yeni durumda, yazıcılar için çok iş vardı. Zaten yanımda olan yazıcıları itelemekle yetinecek durum değil, yeni adam bulmak gerek.

Verdiğim ilan sonucunda, ofisin yaz olduğu için açık duran kapısında, bir sabah kıpırtısız duran genç bir adam belirdi. Bugün de mi onu görür gibi oluyorum – soluk ve düzgün, acınacak derecede saygıdeğer, çaresiz derecede yalnız! Bartleby'ydi bu.

Vasıfları üstüne üç beş kelâm ettikten sonra onu işe aldım. Mübeyyizler alayımın içinde bu kadar belirgin biçimde serinkanlı görünen biri olacağından sevinçliydim. Bakarsınız Hindi'nin yanardöner, Kıskaç'ın da saldırgan öfkelerine iyi gelirdi onun varlığı.

Ofisimin boydan boya camlı kapılarla ikiye ayrıldığını söylemem gerekirdi. Bu bölümlerin birinde yazıcılarım, birinde de ben oturuyorduk. Keyfime göre, kimi gün açardım kapıları, kimi gün de kapalı tutardım. Bartleby'ye bu kapıların yanında, ama benim tarafımda bir yer hazırlamaya karar vermiştim; ufak tefek yeni bir iş çıktığında bu sessiz adam yakınımda olsun, hemen çağırabileyim diye. Masasını, yan duvarda, pencerenin yanına koydurdum. Bu pencere vaktiyle birtakım kirli pasaklı arka avlulara, tuğla duvarlara bakardı ama sonradan eklenen bir şeylerle şimdi onlar bile görünmüyordu; biraz ışık geliyordu, o kadar. Pencereden şöyle bir metre ötede duvar yapılmıştı, ışıksa ta yukarılardan iki yüksek binanın arasından geliyordu, bir kubbede çok küçük bir yarıktan sızar gibi. Her şeyin olması gerektiği gibi olması için bir de yeşil, yüksek bir paravana edindim. Bu paravana Bartleby'yi görmemi engelleyecek, ama ses menzilimin içinde tutacaktı. Böylece, hem kendi özel yerlerimiz olacak, hem de bir arada bulunacaktık.

Başlangıçta Bartleby olağanüstü nicelikte yazı çıkardı. Sanki uzun zamandır beyaza çekecek bir şeye hasret kalmıştı da, şimdi benim bu evrakımla besleniyordu. Sindirmeye ayıracak vakti yoktu. Gece gündüz çalışıyordu, gün ışığında da, mum ışığında da. Hani biraz neşeli bir tarzda çalışkan

olsa, ben de bu hamaratlıktan zevk alacaktım. Ama sessiz ve solgun, makine gibi çalışıyordu.

Bir yazıcının işi, yazdığı şeyin, kelimesi kelimesine aslına uygun olduğunu garantiye almasını gerektirir. Bir ofiste iki ya da daha fazla sayıda yazıcı bulunuyorsa, bu doğrulamayı yapmakta birbirlerine yardımcı olurlar; biri kopyayı yüksek sesle okur, öbürü elindeki asıldan gider. Çok sıkıcı, bıktırıcı, uyuşukluk getiren bir iştir. Bazı kanlı canlı mizaçların bu işe hiç dayanamayacağını kolayca hayal edebiliyorum. Örneğin, şu ateşli şair, Byran otursun da Bartleby ile, kargacık burgacık bir el yazısıyla yazılmış beş yüz sayfalık bir hukuki belgeyi okusun ve bundan zevk alsın, böyle bir şeyi aklımdan geçiremem.

Arada sırada, işler sıkıştırırsa, Hindi'yi veya Kıskaç'ı yanıma çağırıp görece kısa bir belgeyi karşılaştırmaya yardımcı olmayı âdet edinmiştim. Bartleby'yi böyle elverişli bir biçimde paravananın arkasına yerleştirirken amaçlarımdan biri, bu gibi sıradan durumlarda onun yardımından yararlanmaktı. Birlikte olduğumuzun yanılmıyorsam üçüncü günüydü ve onun kendi yazdığı metnin bu şekilde incelenmesine henüz bir gerek doğmamıştı ki, elimdeki küçük işi bir an önce tamamlamak için, aniden Bartleby'ye seslendim. Acelem var ve hemen cevap alacağımdan şüphem yok, onun için başımı masadaki belgenin aslına eğmiş oturuyorum, sağ elimi de azıcık sinirli bir şekilde uzatmışım, kopyayı tutuyorum, paravananın arkasından çıkar çıkmaz Bartleby bunu alsın ve zaman kaybetmeden işe koyulalım diye.

Çağırırken ne için çağırdığımı –yani, bir belgenin doğrulamasını benimle yapması– çabuk çabuk söylemiş, dediğim konumda oturuyordum. Düşünün şaşkınlığımı, hatta öfkemi, Bartleby oturduğu yerden kıpırdamadan, özellikle dingin ve kararlı bir sesle "Yapmamayı tercih ederim," deyince...

Oturduğum koltukta, sessizce, kalakaldım. Dağılan aklı-

mı toplamaya çalıştım. İlk aklıma gelen kulağımın beni yanıltığı ya da Bartleby'nin sözümü tamamen yanlış anladığı oldu. Onun için talebimi olabilecek en açık tonda tekrarladım, ama aynı açıklıkta bir tonla az önceki cevap geri geldi: "Yapmamayı tercih ederim."

"Yapmamayı mı tercih edersin?" diye yankıladım sözünü, bir hışım ayağa kalkarken ve bir adımda onun bulunduğu bölmeye geçerken. "Ne demek istiyorsun? Ay mı çarptı, ne oldu? Şu metni benimle birlikte karşılaştırmanı söylüyorum – al şunu," diyerek uzattım kâğıdı.

"Karşılaştırmamayı tercih ederim," dedi.

Gözümü dikip baktım suratına. Suratı sıska ve dingindi; gri gözleri de donuk ve sakin. Hiçbir heyecan izi seçilmiyordu. Tavrında en ufak bir tedirginlik, öfke, sinir ya da küstahlık olsa, ya da şöyle söyleyeyim, olağan bir insanî ifade olsa, hiç durmaz yaka paça kovardım ofisimden. Ama bu durumda bunu yapmak, Paris işi alçıdan Cicero büstümü kapı dışarı etmek gibi bir şey olacaktı. O yazmasına devam etti, ben de öylece bakakaldım bir süre, sonra gidip kendi masama oturdum yeniden. Çok tuhaf bir durum, diye düşündüm. Ne yapmalı? Ama iş sıkıştırıyordu. Şimdilik unutayım olayı, sonra sakin kafayla yeniden düşünürüm diye karar verdim. Öteki odadan Kıskaç'ı çağırdım, çarçabuk karşılaştırdık.

Bundan birkaç gün sonra Bartleby dört uzun belge tamamlamıştı; Yüce Divan'da benim önümde verilen bir ifadenin dört kopyasıydı bunlar. Karşılaştırmak gerekiyordu. Önemli bir davaydı, metinlerin doğru yazılmış olması şarttı. Hazırlıklar tamamlanınca öbür odadan Hindi'yi, Kıskaç'ı, Kurabiye'yi çağırdım. Ben aslından okurken yazıcılarımın eline de birer kopya tutuşturmuş olacaktım. Dolayısıyla, Hindi, Kıskaç, Kurabiye sırayla oturmuşlar, ellerinde birer kopya, bekliyorlardı. Bartleby'yi de bu ilginç topluluğa katılmaya çağırdım.

"Bartleby, çabuk! Bekliyorum."

Halısı olmayan döşemede sandalyenin ağırdan sürtündüğünü işittim ve az sonra sığınağının eşiğinde belirdi.

"Ne isteniyor?" diye sordu, uysal bir tavırla.

"Kopya, kopya," dedim hızlı hızlı. "Şunları karşılaştıracağız. Al." Uzattım ona dördüncü kopyayı.

"Ben karşılaştırmamayı tercih ederim," dedi ve sükûnetle yok oldu paravanasının ardında.

Birkaç saniye, tuzdan direk olarak, olduğum yerde kaldım. Bir kol halinde oturan yazıcılarımın başında duruyordum. Kendimi toplayınca paravanaya doğru yürüdüm ve bu olağandışı davranışının nedenini sordum.

"*Neden* reddediyorsun?"

"Okumamayı tercih ederim."

Başka kim olsa, bir öfke nöbetine kapılmam, başka lakırdıya gerek duymaksızın, kulağından tuttuğum gibi tekme tokat kovmam işten değildi. Ama bu Bartleby'nin halinde tavrında bir şey vardı ki, elimi kolumu bağlamakla kalmıyor, bir şekilde bana dokunuyor ve ne yapacağımı şaşırtıyordu. Mantıkla yola getirmeye çalıştım.

"Karşılaştıracağımız bu kopyalar senin kendi çoğalttığın kopyalar. Aslında senin işini kolaylaştırıyoruz, çünkü tek bir seferde dört kopyayı da karşılaştırmış olacağız. Âdet bu. Her yazıcı, kendi yazdığı kopyaları aslıyla karşılaştırır, tashih eder. Böyle değil mi? Konuşacak mısın? Cevap ver!"

"Karşılaştırmamayı tercih ederim," dedi. Flüt sesi gibi çıkıyordu sesi. Ben onunla konuşurken onun da söylediğim her şeyi dikkatle dinlediği ve sonuna kadar anladığı, kaçınılmaz sonucuna itiraz edemediği; ama aynı zamanda, daha büyük yerden gelme bir keyfiyetten ötürü bu şekilde cevap verdiği izlenimini edinmiştim.

"Kararlısın o halde, dediğimi yapmamaya, öyle mi? Dediğim şey sağduyuya uygun ve bu işin usulüne, yöntemine de uygun olduğu halde?"

Bu noktada varmış olduğum sonucun doğru olduğuna beni temin etti, kısaca. Evet: Kararı kesindi.

Beklenmedik, hem de akla, mantığa şiddetle aykırı bir biçimde yolundan alıkonmuş bir insanın kendi basit inancından şüpheye düşmesi görülmemiş bir şey değildir. Böyle bir durumda insan, çok tuhaf da olsa, karşı tarafın haklı ve mantıklı olabileceğini düşünmeye başlar. Dolayısıyla, çevrede olayın dışında duran başka birileri varsa, kendi duralamış düşüncelerine destek vermeleri için onlara başvurur.

"Hindi," dedim. "Ne diyorsun bu olana? Ben hakh değil miyim?"

"Affınıza mağruren, efendim," dedi Hindi, en yumuşak sesiyle, "Bence haklısınız."

"Kıskaç," dedim "Ya *sen* ne düşünüyorsun?"

"Ben olsam hemen kovarım."

(Algıları doğru işleyen okur, burada, vakit sabah olduğu için Hindi'nin cevabını kibar ve sakin, Kıskaç'ın ise kavgacı kelimelerle sunduğunu algılayacaktır. Ya da, önceki cümleyi tekrar edecek olursak, Kıskaç'ın kötü ruh hali vardiyadaydı, Hindi'ninki ise paydos etmişti.)

"Kurabiye," dedim. En küçük oyun da benden yana olmasını istediğim için, "Sen ne diyorsun bu işe?"

"Bence biraz *kaçık*," diye cevap verdi Kurabiye sırıtarak.

"İşitiyorsun, ne söylüyorlar," dedim, paravanaya dönerek, "Çık oradan ve görevini yap."

Ama cevap mevap gelmedi. İyice canım sıkılmış olarak bir arı düşündüm. Ama gene iş sıkıştırıyordu. Bir kere daha, bu ikilemi gelecekte bir boş zamanımda çözmeye karar verdim. Biraz güç oldu ama kâğıtları Bartleby'siz karşılaştırmayı becerdik. Ancak iki sayfada bir Hindi bunun tamamen olağandışı bir durum olduğu konusundaki fikrini belirtiyor, Kıskaç ise sandalyesinde dispeptik bir asabiyet halinde fıkırdıyor, paravananın ardındaki inatçı hödük hakkında hakaret-

lerini tıslıyordu. Kendi (yani Kıskaç'ın) hesabına, bir başkasının işini para karşılığı olmaksızın yapmasının ilk ve son seferi olduğunu söylüyordu.

Bunlar olurken Bartleby kendi inziva makamında oturmakta, hiçbir şeyi kale almadan işini görmekteydi.

Birkaç gün daha geçti; yazıcı bir başka uzun işi yazmakla meşguldü. Bu son garip davranışından ötürü onu sıkı sıkı gözlüyordum. Hiç yemeğe çıkmadığını gözlemledim; daha doğrusu, hiçbir yere çıkmadığını. Bugüne kadar, benim bildiğim, ofis dışında hiçbir yere gitmemişti. Köşesinde sürekli bir nöbetçiydi. Ama sabahları saat on bire doğru Kurabiye'nin Bartleby'nin paravanasındaki açıklığa yaklaştığını görüyordum; sanki oturduğum yerden benim göremediğim bir hareketle sessizce oraya çekilmiş gibi gidiyordu oraya. Sonra oğlan avcunda birkaç bozuk parayı şıngırdatarak ofisten çıkıyor, derken elinde birkaç zencefilli kurabiyeyle görünüyor, bunları inziva makamına teslim ediyor, zahmetine karşılık iki tanesi de ona kalıyordu.

Demek ki bu zencefilli kurabiyeleri yiyerek yaşıyor, diye düşündüm; yani hiç doğru dürüst yemek yemiyor; öyleyse vejetaryen olmalı; ama yoo, hiç sebze yediği de yok ki; zencefilli kurabiyeden başka bir şey yemeden yaşamanın insan bünyesi üzerindeki muhtemel etkilerinin ne olacağını hesaplamaya çalıştım. Zencefilli kurabiyeye bu ad veriliyor, çünkü içine zencefil konuyor; nihai tadını da zencefil veriyor. Peki, zencefil nedir? Keskin, baharlı bir şey. Ya Bartleby, o da keskin ve baharlı mı? Hiç değil. Demek ki zencefilin Bartleby üstünde hiçbir etkisi yok. Muhtemelen de olmamasını tercih ederdi.

Hiçbir şey iyi niyetli bir insanı pasif direniş kadar sinir etmez. Şimdi bu direnişi gösterdiğimiz kişi büsbütün insanlık dışı biri değilse, direnen de bu pasifliğinde tamamen zararsızsa, o direnilen kişi, daha iyimser olduğu demlerinde, hayal

gücünde bir şeyler kuracak, ama bunları mantık düzeyinde bir çözüme ulaştıramayacaktır. Ben de çok zaman Bartleby'ye tam bu gözle baktım. Zavallı adam! diye düşündüm. Kötü bir niyeti yok; bir küstahlık kastı olmadığı belli; bu acayip davranışlarının kasıtlı olmadığı genel görünüşünden belli oluyor. İşime yarıyor. Geçinebiliyorum onunla. Buradan atacak olursam, büyük bir ihtimalle benim kadar hoşgörülü olmayan bir işverene çatar, orada kaba bir muameleye uğrar, hatta aç kalmaya kadar varabilir bu süreç. Evet. Burada, nefis bir öz-onaylamayı ucuz fiyata ele geçirebilirim. Bartleby ile dost olurum, o acayip başına buyruk hallerine göz yumarım, bunun bana bir maliyeti olmaz, bir yandan da ruhumda vicdanıma iyi gelecek bir lokma hazırlamış olurum. Ama her zaman da bu ruh hali içinde olmuyordum. Bartleby'nin edilginliği bazen sinirime dokunuyordu. İçimden bir şeyler yeni bir karşıtlık yaratmak, ondan da bendekine benzer bir öfke kıvılcımı çıkartmak üzere dürtüyordu beni. Ama, parmaklarımın eklemlerini Winsor sabununa sürterek ateş yakmaya çalışmak gibi bir şey bu. Ama bir gün öğleden sonra içimdeki o kötü itki bana egemen oldu ve aşağıdaki küçük sahne oynandı:

"Bartleby," dedim, "Bu kağıtların hepsi yazılınca seninle oturup karşılaştırmak istiyorum."

"Bunu yapmamayı tercih ederim."

"Ne? Bu katır inadını sürdürmekte kararlı olmazsın herhalde!"

Cevap yok.

Kapalı duran cam kapıları sertçe açtım, Hindi'yle Kıskaç'a seslendim. "Bartleby ikinci bir sefer kâğıtları tashih etmeyeceğini söylüyor. Ne diyorsun buna, Hindi?"

Unutmayın, öğleden sonra oluyor bu. Hindi pirinçten bir çaydanlık gibi fokurdayarak oturuyor, kel kafasından buharlar çıkıyor, elleri kâğıt yığınları arasında sinirli sinirli dolaşıyor.

"Ne mi dermişim?" diye kükredi Hindi. "Şu paravananın öbür yanma geçip gözünü morartıvereyim, derim!"

Bunu söylerken ayağa da fırlayıp kollarını bir savaşma pozisyon soktu. Dediğini yapmak üzere harekete geçmişti ki tutup durdurdum. Hindi'nin savaşkanlığını yemek sonrasında alevlendirmenin sonuçlarından korkmuştum.

"Otur yerine Hindi," dedim, "otur da dinle, bakalım Kıskaç ne diyor. Ne düşünüyorsun, Kıskaç? Bartleby'yi şu an işten çıkartsam haksızlık mı etmiş olurum?"

"Kusura bakmayın, o kararı vermek sizin işiniz, efendim. Bana kalırsa davranışı çok tuhaf, çok da haksız, benim ve Hindi'nin durumuna bakılınca. Ama belki geçici bir kapristir."

"Aa," dedim, "ilginç bir şekilde değiştirmişsin fikrini. Şimdi çok yumuşak bir dille söz ediyorsun ondan."

"Hep biradan," diye haykırdı Hindi; "o yumuşaklık biranın sonucu – bugün Kıskaç'la birlikte gittik yemeğe. Bakın *ben* ne kadar yumuşağım, beyim. Gidip morartayım mı gözünü?"

"Sanırım Bartleby hakkında konuşuyorsun. Hayır, bugün olmaz Hindi," diye cevap verdim, "lütfen, indir yumruklarını."

Kapıları kapattım. Yeniden Bartleby'ye doğru yöneldim. Beni kaderime iten bazı ek dürtüler hissediyordum. Bana isyan edilsin istiyordum, fena halde. Bartleby'nin ofisten hiç çıkmadığı geldi aklıma.

"Bartleby," dedim, "Kurabiye dışarıda; şu postaneye kadar bir gitsene (yürümesi üç dakika alıyordu). Bize bir posta var mı, bak."

"Bakmamayı tercih ederim."

"Yani, *gitmiyorsun*?"

"*Tercih* etmiyorum."

Sendeleyerek döndüm masama, derin düşüncelere gark oldum. O kör inadım geri gelmişti. Bu sıska, çulsuz yaratı-

ğın bana alçakça karşı geleceği başka nasıl bir durum yaratabilirdim? Bu ücretli kâtibi?.. Başka ne olabilir, gayet makûl, ama onun kesinlikle yapmayı reddedeceği?

"Bartleby!"

Cevap yok.

"Bartleby!" bu sefer daha yüksek sesle.

Cevap yok.

"Bartleby!" diye kükredim.

Tam bir hortlak gibi, büyücülük yasalarıyla da uyum içinde, üçüncü çağrıda inziva makamının eşiğinde belirdi.

"Yan odaya git, Kıskaç'a söyle, bana gelsin."

"Gitmemeyi tercih ederim," dedi saygıda kusur etmeden, ağır ağır dönüp kayboldu, usulcana.

"Pekâlâ, öyle olsun, Bartleby," dedim. Sükûnette sert, tamamen kendine hâkim, kesin bir tonla söyledim bunu, çok yakında gerçekleşecek çok korkunç bir cezanın değişmez biçimde tasarlandığını hissettirmek üzere. O anda böyle bir şey yapmaya yarı kararlıydım, ama yemek vaktim yaklaştığında, şapkamı kafama geçirip evime dönmeye karar verdim; bunca gerginlik ve kafa karışıklığından sonra en iyisi buydu.

Kabul edeyim mi? Bütün bu olup bitenin vardığı sonuç şu ki Bartleby adında soluk yüzlü bir yazıcının, ofisinin sabit bir olgusu olmak üzere, orada bir masasının durması; bir forması (yaklaşık yüz kelime) dört sente olmak üzere bana kopya çıkarması, ama kendi yazdığı için denetiminde bulunmaktan ebediyen bağışık tutulması kesinleşti; o görev, şüphesiz daha dikkatli oldukları anlamına gelen bir kompliman olmak üzere Hindi ile Kıskaç'a aktarılmıştı. Ayrıca adı geçen Bartleby hiçbir zaman, herhangi bir nedenle, herhangi bir getir götür işinde görevlendirilmeyecekti – ne kadar basit olursa olsun. Görevlendirilmeyi tercih etmeyeceği – başka bir söyleyişle, kestirip atarak reddedeceği ilgililer açısından anlaşılmıştı.

Günler geçtikçe ben de bayağı bayağı alıştım Bartleby'ye. Düzenliliği, hiçbir kötü huyunun olmaması, kesintisiz çalışkanlığı (bir tek, paravanasının arkasında sessiz ve hareketsiz ayakta durma nöbetleri oluyor, o zaman çalışmıyordu). Durgunluğu, ne olursa olsun halini tavrını değiştirmemesi, onu değerli bir kazanım haline getiriyordu. Bir önemli nokta, *her zaman orada olmasıydı*, sabah karanlığı orada, bütün gün orada, gece de en son o. Dürüstlüğüne güvenim tamdı. En değerli evrakın onun elinde güvende olduğuna inanıyordum. Gerçi, zaman zaman, aniden sinir içinde katılıp kaldığım oluyordu karşısında. Çünkü Bartleby'nin benim ofisimde kalmasının onun tarafından konulmuş sessiz koşulları olan bütün o acayip özellikleri, ayrıcalıkları, işitilmemiş bağışıklıkları hatırlayıp da sinirlenmemek mümkün değildi. Arada sırada, acele bir işi bir an önce bitirmek için Bartleby'yi çağırdığım oluyordu, dalgınlıkla. Diyelim ki kağıtları paket ediyorum, kırmızı şeritle paketi bağlayacağım, şöyle kısa, acele bir tonla Bartleby'yi çağırıyorum, gelsin de, düğümü attığım noktaya parmağını bassın. Tabii, paravananın arkasından her zamanki cevap, "Basmamayı tercih ederim," hiç şaşmaz gelirdi; şimdi yani, şu insan denen yaratık doğamızdan gelen bütün zaaflarla yüklü biri, böyle bir terslik ve böyle bir mantıksızlık karşısında avaz avaz bağırmasın da ne yapsın? Ne var ki, böylece aldığım her yeni reddiye, dalgınlığımı tekrarlama ihtimalini azaltıyordu.

Bu kalabalık avukatlık binalarında ofisleri olan bütün hukukçu beyler arasında âdet olduğu üzere benim dairenin de birkaç anahtarı vardı. Tavan arasında yatıp kalkan bir kadın haftada bir odaları siler, her gün de süpürüp toz alırdı. Bir anahtar onda duruyordu. Biri, gereklilik olursa diye Hindi'deydi. Üçüncüyü bazen ben cebimde taşırdım. Dördüncünün kimde olduğunu bilmiyordum.

Bir pazar sabahı Trinity Kilisesi'ne gideyim, dedim. Çok ta-

nınmış bir vaiz gelecekti. Erken davranmışım, ofiste oyalanmaya karar verdim. Anahtar yanımdaydı, ama kilide sokmaya çalışınca, baktım içeriden oraya başka bir şey sokulmuş, anahtar girmiyor. Şaşkınlık içinde seslenince içeriden bir anahtar döndü, aralık tuttuğu kapıdan Bartleby'nin hayaleti belirdi, sıska suratı bana doğru uzandı. Gömleğiyle, epey yırtık pırtık bir sabah kıyafetiyle, o anda çok önemli bir işi olduğunu, özür dileyerek, beni o an içeri kabul etmemeyi tercih ettiğini anlattı. Dahası, blokun çevresinde iki üç tur atmamı bile tavsiye etti – o zamana kadar işi muhtemelen bitirmiş!

Şimdi, bir pazar sabahı Bartleby, kendisi, bir Pazar sabahı, bir kadavrayı andıran kibar soğukkanlılığıyla, ama her zamanki gibi kendinden emin ve dediği dedik, karşımda zuhur ediyor – benim hukuk büromda! Bu durum üzerimde öyle tuhaf bir etki yarattı ki, gayri ihtiyari kendi kapımdan uzaklaştım ve söyleneni yaptım. Ama bu hesaba kitaba gelmez yazıcının bu yumuşak küstahlığı karşısında, içimde iktidarsız bir isyan duygusunun sancılarını da hissetmedim değil. Evet, gerçekten de bu yumuşaklığıydı, sadece elimi bağlayan değil, çok daha kötüsü, adamlıktan çıkaran diyeceğim. Çünkü, kendi ücretli kâtibinin kendisine hükmetmesine ve kendi bürosunun kapısından gerisin geri gönder mesine izin veren birine ben adamlıktan çıkmış, derim. Üstelik, bir pazar sabahı, ceketsiz hali, pırtıları içinde, ne yapıyor olabilirdi Bartleby, benim ofisimde? Olmayacak işler mi oluyordu? Yok, böyle bir şey olamazdı. Bir an bile, Bartleby'nin ahlâksız bir insan olduğunu düşünemezdiniz. Ama ne yapıyor olabilir orada? – kopya mı çıkarıyor? Gene hayır. Bir yığın eksantrik tarafı olabilir, ama Bartleby aşırı derecede kuralcı bir adamdır. Neredeyse çıplak halde masasına çöküp yazı yazacak son adam oydu. Hem üstelik günlerden pazar. Herhangi bir dünyevi uğraşla o günün gereklerine aykırı işler yapabileceği düşüncesini kovan bir hali vardı Bartleby'nin.

Gene de, zihnim rahata eremiyordu. Tedirgin merakımla nihayet yeniden kapının önüne vardım. Bir engelle karşılaşmadan anahtarı kilide soktum, açtım ve girdim. Bartleby ortalarda yoktu. Kaygılı kaygılı kolaçan ettim büroyu; paravananın arkasına bir göz attım, ama gittiği çok belliydi. Ortalığı daha dikkatlice gözden geçirince, Bartbely'nin tahmin edemeyeceğim bir tarihten beri büromda yiyip içtiğini, giyindiğini ve uyandığını anladım. Üstelik bunları bir tabak, ayna ya da yatak olmadan yapmıştı. Bir köşede yayları filan fırlamış eski bir divan, üzerinde yatan sıska birinin bıraktığı izi belli ediyordu. Masasının altında dürülmüş bir battaniye buldum; boş bir sandığın altında bir ayakkabı boyası ile bir fırça, bir sandalyenin üstünde teneke bir leğen, yanında sabun ve yıpranmış bir havlu, bir gazete içinde zencefilli kurabiye kırıntıları, biraz da peynir. Evet, diye düşündüm, besbelli Bartleby burayı kendine mesken tutmuş, kendine bekâr evi yapmış, oturuyor. Aynı anda da bir başka düşünce zihnime çöktü: Nasıl sefil bir yalnızlık, arkadaşsızlık görünüyor burada! Yoksulluğu berbat da, yapayalnızhğı, ne kadar dehşet verici! Düşünün, pazar günü, Wall Street en az Petra kadar ıssız olur ve her günün gecesi de burada in cin top oynar. Bu han da öyledir; gündüzleri harıl harıl çalışır, hayat doludur, ama akşam bomboş kalır. Pazarları da, baştan sona, gelip geçen bulunmaz. İşte burayı kendine ev ediniyor Bartleby: İnsan kaynarken gördüğü yerde bir ıssızlığın tek seyircisi – bir tür masum ve dönüşmüş Marius, Kartaca'nın yıkıntıları arasında düşünüyor!

Hayatımda ilk kez olmak üzere, karşı konulmaz güçte, batan, sızlatan bir melankoli çöktü üstüme. Daha önceleri bazen acıklı düşüncelere kapıldığım olurdu ama bunların bir hoşluğu da vardı. Ama şimdi ortak bir insanlık bağı beni çaresizce bir kasvetin içine çekmekteydi. Kardeşçe bir melankoli. Çünkü Bartleby ile ben, ikimiz de Âdem'in oğullarıy-

dık. O gün gördüğüm parlak ipekliler, ışıldayan yüzler geldi aklıma, gala için giyinmiş gibi, Broadway'ın Mississippi'sinden aşağı kuğular gibi süzülüyorlardı. Solgun yazıcıyı koydum yanlarına, kendi kendime düşündüm, Aah ah, mutluluk ışığa gider, onun için dünyanın şen olduğunu sanırız; ama sefalet karanlıkta saklanır, onun için sanırız ki sefalet yoktur. Bu acı düşünceler – hastalıklı ve sersem beyinin ürettiği canavarlar, şüphesiz – başkalarına, Bartleby'nin eksantrik halleriyle uçuşuyordu çevremde. Yazıcının solgun bedenini aldırışsız yabancılar arasında, uzanmış, çarşaflara sarılmış titrerken görür gibi oldum.

Birden Bartleby'nin masası ilgimi çekti. Çekmecesinin anahtarı üstündeydi.

Kötü bir niyetim yok, öyle kalpsiz bir merakı dindirmek değil derdim, diye düşündüm. Hem ayrıca masa benim malım, içindekiler de öyle olmalı, onun için bakabilirim. Her şey düzenli bir biçimde yerleştirilmişti, kâğıtlar güzelce istiflenmişti. Gözler derindi; evrak dosyalarını kaldırınca içlerini yokladım. Az sonra elime bir şey geldi, çekip çıkardım. Eski bir mendil, ağır, düğümlü. Düğümü açınca bunun bir tasarruf bankası olduğunu anladım.

O zaman bu adamda rastladığım esrarengiz taraflar geçti aklımdan, sıra sıra. Bir şeye cevap vermedikçe hiç konuşmaz; iş aralarında epey zamanı olduğu halde hiç okurken görmemişimdir – hayır, gazete bile. Uzun uzun durur ayakta, paravananın arkasındaki o solgun penceresinden karşısındaki ölü tuğla duvara bakar; hiçbir lokantaya, aşevine gitmediğinden şüphem yok; solgun yüzüne bakınca hiçbir zaman Hindi gibi bira içmediğini, başka insanlar gibi çay ya da kahve de içmediğimi hemen anlardınız; özellikle herhangi bir yere gitmediğini, bir yürüyüşe bile çıkmadığını, ama belki şimdi bunu yapıyordu; kim olduğunu, nereden geldiğini ya da bu dünyada bir akrabası olup olmadığı-

nı söylemekten kaçınmıştı; bu kadar zayıf ve solgun olduğu halde, sağlığından da hiç yakınmamıştı. Bunların hepsinden fazla da, bilinçdışı soluk –ne diyeyim ki?– soluk bir kibirlilik geliyordu hatırıma; buydu zaten o eksantrik anlarında beni ona uymaya zorlayan şey. Benim için en basit bir şeyi yapmasını bile istemekten korkmama yol açan şey. Ama zaten uzun sürmüş hareketsizliğinden anlamam gerekiyordu, paravananın arkasında, ayakta, ölü duvar dalıp gitmelerinden birine girdiğini.

Bütün bu şeyleri aklımda dolandırırken, henüz yeni keşfettiğim olguyla, yani büromu sürekli barınağı ve evi haline getirmesiyle bunları birleştirerek, o marazî karanlık halini de unutmadan, yani bütün bunlar zihnimde, daha bir ayar gibi oldum. İlk duygularım melankoli, çok içten bir acıma olmuştu; ama Bartleby'nin yalnızlığı zihnimde büyüdükçe büyürken o melankoli korkuya, o merhamet de tiksintiye karışmaya başlamıştı. Bir noktaya kadar bir sefalet düşüncesi ya da görünüşünün içimizdeki en temiz duyguları kendine çektiği çok doğru, çok da korkunç; ama bazı özel durumlarda, o noktayı geçince böyle olmuyor. Bunun her zaman insan yüreğinin doğuştan gelme bencilliğinden ötürü böyle olduğunu söyleyenler yanılıyorlar. Aşırı ve organik bir kötülüğü, hastalığı tedavi etmenin umutsuz olmasından ileri geliyor bu. Duyarlı biri için acıma çok zaman acı demektir. Böyle bir acımanın herhangi bir işe yaramadığı sonunda anlaşılınca, sağduyu insana bundan kurtulması gerektiğini söylüyor, uyarıyor. O sabah gördüklerim karşısında, yazıcının doğuştan gelen ve tedavisi olmayan birtakım marazların kurbanı olduğunu anladım. Bedenine sadaka verebilirdim, ama bedeni değildi ona acı veren – ruhuydu acıyı çeken, ama ruhuna erişemiyordum.

O sabah, Trinity Kilisesi'ne gitme hedefimi gerçekleştiremedim. Ne olduysa oldu, gördüğüm şeyler o seferlik kilise-

ye gitmekten alıkoydu beni. Bu Bartleby ile ne yapacağımı düşüne düşüne, evin yolunu tuttum. Sonunda şöyle bir karara vardım: Sabahleyin soğukkanlılıkla sorguya çekeceğim onu, hayatını anlatmasını isteyeceğim. Açıkça ve bir şeyler saklamadan konuşmayı reddederse (ki yapmamayı tercih edeceğini varsayıyordum) ne borcum varsa üstüne bir yirmi dolar ekleyip artık onun yardımına ihtiyacım kalmadığını söyleyecektim. Ama başka türlü bir yardımım dokunabilirse, ne bileyim, doğduğu yere gitmek ister filan, neresiyse orası, ona yardımcı olmaktan mutlu olur, masraflarını karşılayabilirdim. Ayrıca, gideceği yere gittikten sonra, bir yardıma ihtiyacı olursa, ondan gelecek bir mektup mutlaka bir cevap alırdı.

Ertesi sabah geldi.

"Bartleby," dedim, en sevimli sesimle.

Cevap yok.

"Bartbely," dedim, daha da tatlandırılmış bir sesle, "gel biraz; yapmayı tercih etmeyeceğin herhangi bir şeyi yapmanı istemeyeceğim – sadece konuşmak istiyorum."

Bunun üstüne sessizce içeri süzüldü.

"Nerede doğduğunu bana söyler misin, Bartleby?"

"Söylememeyi tercih ederim."

"Kendi hakkında *herhangi* bir şey söyleyecek misin bana?"

"Söylememeyi tercih ederim."

"Ama benimle konuşmamanın mantıklı bir gerekçesi olabilir mi? Ben seninle dostça konuşmak istiyorum."

Ben konuşurken o bana bakmıyordu, otururken arkamda ve yirmi santim kadar tepemde kalan Cicero büstüne dikmişti gözünü.

"Nedir cevabın, Bartleby?" dedim, cevap vermesini epey bir süre bekledikten sonra. Bütün bu süre içinde yüzünde hiçbir şey oynamamıştı; yalnız uzun bembeyaz ağzının kıyılarında çok belli belirsiz bir titreşim vardı.

"Şu anda cevap vermemeyi tercih ediyorum," dedi ve inziva makamma çekildi.

İtiraf etmeliyim ki bu benim zayıflığım, ama bu seferinde takındığı tavır aklımı karıştırmıştı. Bu tavırda serinkanlı bir tepeden bakma olduğu gibi tersliği de çok nankörceydi – benden gördüğü bunca iyilik ve hoşgörüden sonra.

Gene oturakalmış, ne yapacağımı düşünüyordum. Davranışından alınmıştım, ofise girdiğimde işten çıkarmaya da karar vermiştim, ama gene de batıl itikat gibi bir şey yüreğimi daraltıyordu, kararımı uygulamamı engelliyor, insanlık âleminin bu en yalnız bireyine karşı tek bir acı laf edersem beni alçak ilân edeceğini söyleyerek tehdit ediyordu. Sonunda sandalyemi paravanasının arkasına çektim, oturdum, yeniden konuştum: "İyi, Bartleby, ne yapalım, anlatma kim olduğunu; ama bak, senden rica ediyorum, bir dost olarak, bu ofisin bazı alışkanlıkları var, bunlara elinden geldiği kadar uymaya çalış. Yarın ya da öbür gün, kopyaları asıllarıyla karşılaştırmaya yardım edeceğini söyle şimdi. Bir iki gün içinde biraz mantıklı olmaya başlayacağını söyle: Söyle şunu, Bartleby."

"Şu sırada biraz mantıklı olmamayı tercih ederim," diye geldi kadavranın yumuşak cevabı.

O sırada cam kapılar açılmış, Kıskaç içeri girmişti. Olağanüstü kötü bir gecenin, her zamankinden beter bir hazımsızlığın sıkıntılarını çeker gibi bir hali vardı. Bartleby'nin sözlerini işitmişti.

"*Tercih edermiş*, ha?" dedi, dişleri gıcır gıcır Kıskaç. "Gösterirdim ona *tercih etmeyi*, efendim," dedi bana. "Bir *tercih* ederdim ki, ne tercihler verirdim ona, inatçı katır! Nedir efendim, şimdi ne yapmamayı *tercih* ediyor?"

Bartleby'nin kılı kıpırdamamıştı.

"Kıskaç Bey," dedim, "şimdilik bizi yalnız bırakmanızı tercih edeceğim."

Nedense, son zamanlarda, olur olmaz durumlarda farkında olmadan bu "tercih" kelimesini kullanmaya başlamıştım. Doğrusu, bu yazıcıyla temas etmiş olmanın daha şimdiden ve ciddi bir şekilde zihnimi etkilemeye başladığı düşüncesinden de ödüm kopuyordu. Kim bilir daha ne derin ya da ne ileri derecede sapmalara yol açılırdı. Bu korku da doğrusu zecri tedbirler düşünmeye sevk etmişti beni.

Kıskaç, ekşi mi ekşi, somurtuk mu somurtuk, kapıdan çıkıyordu ki Hindi dostane bir ifadeyle kibarca sokuldu.

"Affınıza mağruren efendim," dedi, "dün ben şu Bartleby'yi düşünüyordum, düşündüm, dedim ki, her gün şöyle yarım litre iyi kıvamda bira içmeyi tercih etse, her şey yoluna girebilir, hatta kopyaları tashih etmeye de başlayabilir."

"Demek sen de kelimeyi kaptın?" dedim, hafifçe heyecanlanarak.

"Affınıza mağruren, ne, ne kelimesi, efendim?" dedi Hindi, saygılı bir tavırla paravananın arkasına sokulmuş, zaten dar alanda bir sıkışıklık yaratmıştı. O kalabalık edince ben de yazıcının üstüne abandım. "Ne kelimesi, efendim?"

"Burada yalnız kalmayı tercih ederim," dedi Bartleby, özel hayatına zorla karışmışız gibi.

"*Bu* kelime işte, Hindi," dedim – "*Bu* işte."

"Ha, *tercih*? Evet evet, garip bir kelime. Ben hiç kullanmam. Ama, efendim, dediğim gibi, bir tercih edecek olsa–"

"Hindi," diye kestim lafını. "Sen çık, lütfen."

"Tabii, efendim, tabii, öyle tercih ediyorsanız."

O çıkmak üzere kapıyı açarken Kıskaç'la bakıştık, o da evraklardan birinin mavi kâğıda mı, beyaz kâğıda mı çekilmesini tercih ettiğimi sordu. Hiç değilse hergelece vurgulamamıştı tercih kelimesini. Ağzından farkında olmadan çıktığı belliydi. Bu kaçık adamdan mutlaka kurtulmam gerek diye düşündüm; baksana, benim ve yazıcılarımın, kafamızı değil-

se de dillerimizi döndürdü bile. Ama işten çıkardığımı ona hemen bildirmemenin daha iyi olacağını düşündüm.

Ertesi gün baktım ki Bartleby pencereye karşı dikilmiş, ölü duvar dalgasına geçmiş. Bütün gün öyle durdu.

"Gene ne oluyor? Şimdi ne?" dedim. "Yazı yok mu artık?"

"Artık yok," dedi.

"Ya neden?"

'Nedeni kendiniz görmüyor musunuz?" dedi, önemsemez bir tavırla.

Dik dik baktım yüzüne. Gözlerinin cansız ve cam kaplanmış gibi baktığını gördüm. Benim ofisimde geçirdiği birkaç hafta eşi görülmemiş çalışkanlığıyla yazarken o ışık vermeyen pencerenin yanında gözlerinin bozulmuş olabileceği geldi aklıma.

Bu beni duygulandırdı. Avuntu mahiyetinde bir şeyler mırıldandım. Bir süre yazmaktan uzak durmakla akıllıca bir şey yaptığını söyledim. Bu fırsattan yararlanıp biraz açık havaya çıkmasını, hareket etmesini tavsiye ettim. Ama böyle bir şey yapmadı. Bundan birkaç gün sonraydı, öteki yazıcıların olmadığı bir zaman, postaya hemen verilmesi gereken şeyler de var. Düşündüm ki başka iş de yapmayan Bartleby herhalde her zamankinden daha esnek olur, şu mektupları postaneye götürür. Ama yekten reddetti. Ne yapayım, iki ayağım bir pabuçta, kendim götürdüm.

Gene günler geçti. Bartleby'nin gözleri iyileşti mi, iyileşmedi mi, bir fikrim yok. Görünüşe bakılırsa iyileşti. Ama sorunca nasıl gittiğini, hiç cevap vermedi. Her halükârda, yazı yazmıyordu. Sonunda, bir yığın ısrarlı soruma karşılık, kopya çıkarmayı toptan bıraktığını söyledi.

"Ne!" diye haykırdım ben; "tut ki gözlerin tamamen iyileşti –eskisinden iyi oldu– gene mi yazmayacaksın?"

"Yazıcılığı bıraktım," dedi, kayboldu.

Eskisi gibi duruyordu orada, büronun demirbaşı gibi.

Hatta, hayır –böyle bir şey mümkün olabilir mi?– eskisinden daha demirbaş bir demirbaş haline geldi. Ne yapmalı? Ofiste bir şey yaptığı yoktu, ne duruyor öyleyse? Değirmen taşı gibi bir şey kesilmişti. Gerdanlık olmuyor, taşıması da zahmet veriyor. Bir yandan da üzülüyordum haline. Bunu söylerken çok doğru konuşmuş olmuyorum, çünkü gerçekten varlığı sıkıntı veriyordu. Bir akrabasının, bir arkadaşının adını söylese, hemen mektup yazar, bu zavallı adamı yaşatacak bir kurum bulmalarını rica ederdim. Ama yalnızdı, şu koca evrende yapayalnızdı. Atlas'ın ortasında bir enkaz parçası gibi. Sonunda, işimin getirdiği zorunluluklar başka her şeyi belirlemeye başladı. Becerebildiğim kadar nazik bir dille Bartleby'ye altı gün içinde ofisi kesinlikle terk etmesi gerektiğini bildirdim. Bu süre içinde kendine kalacak yer bulması için uyardım. Aramasına yardımcı olmayı da önerdim, ama ilk adımı onun atması gerekiyordu. "Benden ayrılırken, Bartleby," diye ekledim de, "büsbütün parasız ayrılmamanı da sağlayacağım. Bu saatten sonra altı gün, unutma."

Süre doldu, dolunca, paravananın arkasına baktım. Ne göreyim? Bartleby orada.

Ceketimi düğmeledim, dengemi buldum, ona doğru ağır ağır ilerledim, omzuna dokundum, "Vakit geldi," dedim, "buradan ayrılmalısın. Senin için üzülüyorum; bu da paran, ama gitmelisin."

"Gitmemeyi tercih ederim," diye cevap verdi. Hâlâ sırtı bana dönüktü.

"*Gitmelisin.*"

Ses çıkarmadı.

Şimdi bu adamın dürüstlüğüne sonsuz güvenim vardı. Kaç kere düşürülmüş paralar toplayıp bana geri vermişti, çünkü böyle konularda çok savruğumdur. Dolayısıyla bunu izleyen olayların olağandışı sayılmaması gerekir.

"Bartleby," dedim, "deftere göre sana borcum on iki do-

lar. Burada otuz iki var, artan yirmi senin. Alıyor musun?" Uzattım paraları.

Ama hiç hareket etmedi.

"O halde burada bırakıyorum," masanın üstünde bir aralığın altına sıkıştırdım. Sonra şapkamı, bastonumu alıp kapıya giderken durdum, ekledim: "Eşyanı da ofisten aldıktan sonra, Bartleby tabii kapıyı kilitlersin –çünkü senden başka herkes gitti bugün– ve anahtarı da paspasın altına koyarsın ki sabah geldiğimde orada bulayım. Seni görmeyeceğim, onun için hoşça kal, sağlıcakla kal. Bundan sonra, yeni yerinde, sana yardımcı olabilirsem, bana bir mektup yazmazlık etme. Allaha ısmarladık, Bartleby, Tanrı yardımcın olsun."

Ama tek kelime cevap vermedi. Yıkılmış bir tapınağın ayakta kalmış son sütunu gibi, kendinden başka kimse kalmamış odanın ortasında dilsiz ve yalnız, duruyordu öyle.

Düşünceli düşünceli eve yürürken gururum acıma baskın çıktı. Bartleby'den kurtulma işini ustaca düzenlemiştim ve bundan gurur duyuyordum. "Ustaca" diyorum ben, sanırım tarafsız gözle bakan herkes de böyle görür. İzlediğim yolun güzelliği hiç gürültü patırtı olmamasıydı. Bağırma çağırma yoktu, tehdit mehdit yoktu, öfkeli konuşmalar, sinirli sinirli ofisi adımlamalar, dilencilere yakışır eşyasını toplayıp defolenmesi için Bartleby'ye komutlar, hiçbiri yoktu, olmamıştı. Daha az parlak bir dahi Bartleby'ye gitmesi için avaz avaz bağırabilirdi, oysa ben gitmesi gerektiği zeminini temel *varsayım* olarak almıştım ve söylediğim her şeyi bu varsayıma dayandırmıştım. Yöntemimi düşündükçe daha çok beğeniyordum. Gene de, ertesi sabah uyandığımda, zihnimde bazı şüpheler uyanmadı değil – kendimi beğenmişliğimi uyku biraz törpülemişti. İnsanın en serinkanlı ve bilge olduğu zaman sabah uyanmasının hemen sonrasıdır. Yöntemim gene aynı şekilde bilgece bir yöntemdi, ama yalnız teoride böyleydi. Pratikte ne olacak – püf noktası buradaydı. Bartleby'nin

gidişini varsaymak çok güzel bir düşünceydi, ama sonuç olarak, bu benim düşüncemdi, Bartleby'nin değil. Asıl sorun benim onun gideceğini varsaymam değildi, onun bunu tercih edip etmeyeceğiydi. Çünkü varsayımların değil, tercihlerin adamıydı o.

Kahvaltıdan sonra kent merkezine yürüdüm, ihtimalleri sıraya koydum. Bir an her şeyin facia olduğunu, Bartleby'nin, kanlı canlı, her zamanki gibi büromda bulunacağını düşünüyordum; bir dakika sonra sandalyesini boş bulacağımdan şüphem kalmıyordu. Böylece bir gidip bir geliyordum. Broadway'le Canal Street'in köşesinde heyecanlı heyecanlı konuşan bir grup insan gördüm.

"Ben yapmaz diyorum, bahsine de varım," dedi bir ses, ben geçerken.

"Gitmez, ha? Tamam!" dedim. "Koy paranı."

İçgüdüme uyarak elimi cebime atıyordum ki bugünün seçim günü olduğunu hatırladım. Kulağıma çalınan kelimelerin Bartleby ile ilgisi yoktu, belediye başkanlığına aday birilerinin başarılarını ya da başarısızlıklarını tartışıyorlardı. Kendi kafamdan geçenlerle bütün Broadway'in benim heyecanımı paylaştığını, benimle aynı soruyu tartıştığını hayal edivermiştim. Neyse ki sokağın gümbürtüsü benim geçici unutkanlığımı perdelemişti, yoluma devam ettim.

Niyet ettiğim gibi, alışılmıştan erken saatte ofise gelmiştim. Bir an durup dinledim. Çıt yoktu. Gitmiş olmah. Tokmağı yokladım. Kilitli. Evet, yöntemim iyi işlemişti, kaybolmuş gitmiş olmalı. Ama buna bir çeşit melankoli de karıştı hemen. Parlak başarıma neredeyse üzülesim geldi. Paspasın altında Bartleby'nin orada bana bırakacağı anahtarı aranırken dizim kazara kapı tahtalarından birine çarptı. Kapı çalar gibi bir ses çıktı. Cevap olarak içeriden de bir ses geldi: "Daha değil, işim var."

Bartleby idi.

Yıldırım çarpmışa döndüm. Yıllar önce bir yaz fırtınasında, Virginia'da bulutsuz bir gün öğleden sonra, ağzında piposu yıldırım çarpıp ölen adam gibi kalakaldım orada; o adam da açık penceresinin önünde duruyormuş, öylece kalmış orada, gün boyunca, sonra biri dokununca devrilmiş yere.

"Gitmemiş!" diye mırıldanabildim sonunda. Ama, bu nüfuz edilmez yazıcının üzerimde kurduğu o olağanüstü egemenliğe gene boyun eğerek –bütün mücadeleme rağmen bir türlü tam kurtulamıyordum bundan– yavaş yavaş merdiveni inip sokağa çıktım, blok çevresinde yürürken bu görülmemiş felaket karşısında şimdi ne yapmam gerektiğini düşünmeye koyuldum. Adamı kolundan tutup atmasını beceremiyordum; hakaretle, küfrederek kovmak olmazdı; polis çağırmak sevimsiz bir fikirdi; ama, o kadavramsı varlığıyla bana karşı kazandığı zaferin tadını çıkarmasına izin vermek de düşünülemezdi. Ne yapmalı? Ya da bir şey yapılamıyorsa, bu sorunun bir *varsayım* haline getirebileceğim bir yeri var mı? Evet, önce de olduğu gibi, Bartleby'nin gideceğini varsaymıştım, gelecekte, öyleyse şimdi, geçmişte gittiğini varsayabilirdim. Bu varsayımın meşru uygulaması olarak şimdi telaşla ofise girebilir, Bartleby'yi hiç görmemiş gibi yapabilir, sanki havaymış gibi üstüne yürüyebilirdim. Böyle bir uygulama tam hedefi vurabilirdi. Varsayım öğretisinin böyle bir uygulamasına Bartleby'nin direnmesi çok zor olurdu. Ama biraz daha düşününce plan pek sağlam görünmedi. Konuyu yeniden kendisiyle konuşmaya karar verdim.

"Bartleby," dedim ofise girerken, alabildiğine sert bir ifade takınarak, "Çok canım sıkılmış durumdayım. Çok üzgünüm, Bartleby, ben senin daha olumlu bir insan olduğunu düşünürdüm. Çok efendi bir kişi olduğunu, herhangi bir nazik ikilem durumunda en küçük bir dokundurmanın yeteceğini düşünmüştüm – yani, öyle varsaymıştım. Ama görünüyor ki aldanmışım. Şuna bak," diye ekledim yapmacık

olsun istemeden irkilmiştim, "şu paraya daha el sürmemişsin," dedim, elimle göstererek, bir önceki akşam bıraktığım yerde duran parayı.

Hiçbir şeye cevap vermedi.

"Benim yanımdan gidecek misin, gitmeyecek misin?" Bu sefer öfkeyle üstüne yürüyerek sormuştum.

"Terk etmemeyi tercih ederim," diye cevap verdi, o olumsuz eki vurgulayarak, hafifçe.

"Burada kalma hakkını nereden alıyorsun? Kira ödüyor musun bana? Vergilerimi ödüyor musun? Yoksa babanın malı mı burası?"

Hiçbir cevap vermedi.

"Yazmaya devam etmeye hazır mısın? Gözlerin düzeldi mi? Bu sabah benim için küçük bir evrakın kopyasını çıkarabilir misin? Birkaç satır karşılaştırabilir misin? Ya da postaneye gider misin? Kısacası, yerimden gitmeyi reddetmene haklıhk kazandıracak herhangi bir şey yapar mısın?"

Bir şey söylemeden inziva yerine çekildi.

Şimdi öylesine sinir içinde kalmıştım ki başka gösterilere girişmeden bunu burada kesmenin daha doğru olacağını düşündüm. Burada Bartleby ile yalnızlık. Zavallı Adams ile ondan da daha zavallı Colt'un tragedyalarını hatırladım; Adams Colt'u fena halde sinirlendirmişti, öfkesini kapıp koyveren Colt farkına varmadan, ne yaptığını bilmeden yaptı o işi – herhalde hiç kimse yapandan çok üzülemezdi bunun yapılmasına. Ben de bu olayı düşünürken hep aklımdan geçirmişimdir: Bu patırtı sokakta olsaydı ya da bir özel evde olsaydı, bu şekilde bitmezdi. Kimsenin bulunmadığı bir ofiste yalnız kaldıkları için oldu – ev eşyasının insancıllaştırıcı etkileri olabilir; bundan tamamen yoksun bir binanın üst katında, halısı bile olmayan, şüphesiz toz içinde, yabani görünüşlü bir daire – talihsiz Colt'un asabi gözü karalığında bunların mutlaka payı olmuştur.

Ama içimde gazabın kocamış Âdem'i ayaklanıp beni Bartleby'ye karşı kışkırttığında ben de onunla güreşe tutuşup attım içimden. Nasıl mı? Nasıl olacak, basit: Tanrısal emri hatırladım: "Size birbirinizi seviniz diye yeni bir emir veriyorum, birbirinizi seviniz." Evet, buydu beni kurtaran. Ulvi düşünceler bir yana, hayırseverlik de çok zaman son derece bilge ve sağduyulu bir ilke olarak işleyebiliyor – sahibine büyük bir garanti. İnsanlar kıskançlıktan ötürü cinayet işlemişlerdir, öfkeden ötürü, nefretten ötürü, bencillikten ötürü, manevi gurur adına da cinayet işlemişlerdir. Şu halde, daha iyi bir gerekçe bulunamıyorsa, sıradan çıkar dürtüsü de, özellikle çabuk öfkelenen insanlar açısından, herkesi hayırseverliğe, insanseverliğe çağıran bir şey olabilir. Her neyse, söz konusu durumda, yazıcıya karşı duyduğum kötü duyguları, davranışını iyi niyetle anlamlandırarak zaptetmeye çalıştım. Zavallı adam, zavallı adam, diye düşündüm, bir art niyeti yok, hem de kötü günler yaşamış; hoş görmek gerek.

Aynı zamanda da hemen kendimi toplamaya ve düştüğüm çaresizlik durumuna bir avuntu bulmaya çalıştım. Sabahın bir evresinde Bartleby'nin kendi özgür iradesiyle, kendi seçeceği bir anda, inzivaya çekildiği o yerden çıkıp kapı yönünde bazı kararlı adımlar atması mümkün olabilir diye hayaller kurdum. Tabii olmadı bu. Saat yarımı buldu. Hindi kızarmaya başladı, hokkasını devirdi, genel olarak çekilmez hale girdi; Kıskaç yumuşadı, sessizleşti ve kibarlaştı. Kurabiye öğle elmasını dişliyordu; Bartleby ise penceresinde en dalgın duruşlarından birine geçmişti. İnanır mısınız? İtiraf etmeli miyim? O gün akşama doğru ona tek bir kelime söylemeksizin ofisi terk ettim.

Birkaç gün daha geçti; ben de bu arada, vakit buldukça *İrade Üzerine Edwards*'a, *Zorunluluk Hakkında Priestley*'ye göz attım. Varolan koşullarda bu kitapları okumak bana

iyi geldi doğrusu. Okudukça, yazıcıdan ileri gelen dertlerimin ebediyetten beri benim mukadderatım olduğuna, her şeyi bilen bir Tanrı'nın, sıradan bir ölümlünün çözmesine imkân olmayan esrarengiz bir amaçla başıma musallat ettiği şeyler olduğuna inanmaya başladım. Evet, Bartleby, diye düşündüm, dur orada paravananın arkasında; ben seni kovalamayacağım; zararsızsın ve şu duran koltukların herhangi biri kadar da sessizsin; sözün kısası, senin burada olduğunu bildiğim zaman, en fazla özel dünyam içinde yaşadığım zaman oluyor. Nihayet görebildim, hissedebildim; hayatımın önceden saptanmış amacına yaklaşabiliyorum. Hoşnutum. Başka insanların daha büyük roller oynaması gerekebilir, ama benim bu dünyada misyonum, Bartleby, kendi uygun göreceğin sürece kalman için sana bir büro temin etmekten ibaretmiş.

Ofisime ziyarete gelen meslektaşlarımın hayırseverliğe uymayan, ayrıca kendilerinden sorulmamış birtakım kanılarım sıralamaları olmasa, benim bu bilgeleşmiş ve biraz da kutlanmış ruh halim devam edebilirdi, diye inanıyorum. Ama çoğu zaman bu böyledir: Daha dar kafalı kişilerin sürekli sürtüşmesi, daha cömert bakışlı olanların en iyi kararlarını sonunda aşındırır. Gerçi, tabii, düşününce, benim büroma gelen insanların orada Bartleby'nin bir açıklaması olmayan tuhaf görünüşü karşısında şaşkınlığa uğramalarında bir garabet olmadığı anlaşılıyordu. Dolayısıyla, onun hakkında bazı uğursuz laflar söylemek gereğini duyuyorlardı. Bazen, benimle işi olan bir avukat uğrar, ofiste yazıcıdan başka kimse bulamazsa, nerede olduğumu ondan öğrenmeye çalışır, bir şeyler sorar, ama Bartleby, onun bu boş konuşmalarına hiç kulak asmadan odanın ortasında kıpırtısız dururdu. Tabii, avukat da bir süre onu bu duruşuyla süzer, sonra herhangi bir bilgi edinmiş olamadan çeker giderdi.

Ya da diyelim bir hakemlik işi çıktı, odaya avukatlar, ta-

nıklar doldu, hararetli işler oluyor, bunlara dalmış bir hukukçu, Bartleby'nin orada hiçbir iş yapmadan durduğunu görünce, ofisine (yani, hukukçu kişinin) bir koşup birtakım kâğıtlar alıp getirmesini talep ediverir. Bunun üstüne Bartleby sükûnetle reddeder ve gene önceki gibi olduğu yerde dikilir durur. Bu durumda, avukat, şaşkın gözlerle dönüp bana bakar. Ya ben ne söyleyebilirim? Sonunda baktım ve anladım ki meslekî çevremde, ofiste tuttuğum acayip yaratığa ilişkin şaşkın bir fısıltı dolaşıp duruyor. Bu bayağı canımı sıktı. Düşündüm ki bu adam uzun ömürlü bir adam çıkabilir, ofisimde yer kaplayarak ve benim sözüme kulak asmayarak yıllar geçirebilir; ziyaretçilerimi afallatıp durur; meslekî itibarımı rezil edebilir; ofis atmosferini karartabilir; tasarruflarının sonuna kadar (çünkü günde beş kuruştan fazla değildi masrafı) burada kalabilir, hatta belki benden uzun yaşar, ofisimin mülkiyetine de sahip çıkabilirdi – yıllar yılı burada böyle durmasına dayanarak. Hasılı, bu karanlık ihtimaller zihnimde dolaşırken, dostlarım da odamdaki hayalet hakkında ileri geri konuşmalarının dozunu artırırken, bende büyük bir değişim süreci başladı. Aklımı fikrimi iyice devşirip bu çekilmez karabasandan kesin bir şekilde kendimi kurtarmam gerekiyordu.

Ancak, herhangi karışık bir proje başlatmadan önce, ama bunu hedefleyerek, ilkin Bartleby'ye dönüşü olmayacak bir şekilde çekip gitmesinin ne kadar yerinde olacağını bir çıtlattım. Hem sakin hem de ciddi bir tonla olgun dikkatine arz ettim bu fikri. Bunun üstüne üç günlük bir tefekkürden sonra, ilk kararının hâlen aynı olduğun bildirdi bana; yani, hâlâ benim yerimde kalmayı tercih ettiğini.

Ne yapabilirim? Bunu soruyordum kendime, ceketimin bütün düğmelerini ilikleyerek. Ne yapacağım? Ne yapmalıyım? Vicdanım bu adama, daha doğrusu bu hortlağa, ne yapmam gerektiğini söylüyor? Kendimi kurtarmalıyım on-

dan, bu şart; gitmeli, gidecek. Ama nasıl? Tartaklayamazsın onu, bu zavallı, solgun, edilgin ölümlüyü – böyle çaresiz bir yaratığı tekme tokat kovamazsın kapından, değil mi? Böyle bir taş yüreklilikle kendi şerefine leke süremezsin, ha? Hayır, bunu yapmam, yapamam! Bunu yapmaktansa bırakırım burada yaşasın, burada ölsün, sonra taş ustası çağırıp cesedini duvara kapatırım. Peki, ne yapacaksın o halde? İstediğin kadar dil dök, yerinden kıpırdamayacak. Verdiğin rüşveti masada senin kendi ağırlığının altında bırakıyor; kısaca, sana yapışıp kalmayı tercih ettiği belli.

Öyleyse sert, alışılmış dışı bir şey yapmalı. Ne yani? Polis filan çağıracak değilsin herhalde, o günahsız solgunluğu yaka paça hapishaneye götürsün diye. Ayrıca böyle bir şeyin hukuki gerekçesi ne olabilir ki – serseri, öyle mi? Ne! O mu serseri, o yerinden kıpırdamayı reddeden kişi mi gezgin serseri? Demek ki *serseri* olmayı *reddettiği* için sen onu serseri saydırmak istiyorsun! Bu da çok anlamsız. Görünür hiçbir geçim kaynağı yok: İşte sana gerekçe! Yok, gene olmadı, çünkü lamı cimi yok, *geçiniyor* işte; geçinemese yıllardır orada öyle kalabilir mi, al sana kanıt. Demek bu da olmuyor. Peki, o beni terk etmiyorsa ben onu terk ederim. Yeni ofis tutarım; başka yere taşınırım, hem de derim ki ona, seni yeni yerimde de bulacak olursam, mülküme izinsiz girdiğin için seni dava ederim.

Bu doğrultuda hareket ederek ertesi gün onunla konuştum: "Bu ofis Belediye'ye çok uzak, havası da iyi değil. Uzun lafın kısası, önümüzdeki hafta başka yere taşınacağım, senin yardımına da ihtiyacım olmayacak. Bunu şimdiden söylüyorum ki, kendine başka bir yer arayabilesin."

Cevap vermedi, başka bir şey de konuşulmadı.

Kararlaştırılan günde araba, adam tuttum, topladık ortalığı, zaten fazla bir eşya da olmadığı için, birkaç saat içinde her şey taşındı bitti. Bu işler olup biterken yazıcı para-

vananın arkasında dikiliyordu, zaten ben de en son paravanayı almalarını söylemiştim. O da alındı, kocaman bir forma gibi katlandı, o da çıplak odanın sakini olarak orta yerde kaldı. Bir an kapıda durup baktım ona, içimden bir şey beni suçladı.

Yeniden girdim içeri. Elimi cebime attım –ve– yüreğimi de ağzıma.

"Allaha ısmarladık, Bartleby; ben gidiyorum – Allaha ısmarladık, Allah sana bir şekilde yardımcı olsun; şunu da al," dedim, eline bir şey sıkıştırarak. Ama o şey yere düştü ve o zaman –ne garip şeydir– böylesine kurtulmak istediğim adamdan zorla kopardım kendimi.

Yeni yerime yerleşince bir iki gün kapıyı kilitli tuttum. Dışarıdan adım sesi gelse yerimde sıçrıyordum. Bir yerden odama döndüğümde eşikte bir an durup kulak kesiliyordum – anahtarı çevirmeden önce. Ama bu korkular yersizdi. Bartleby hiç yaklaşmadı yanıma.

Her şeyin yolunda gittiğine inandım ki, bir gün tedirgin görünüşlü bir yabancı ziyaretime geldi, bu yakınlarda Wall Street'te – numaradaki ofisi kullanan kişi olup olmadığımı sordu.

Belanın geldiğini hissederek öyle olduğum cevabını verdim.

"O halde, efendim," dedi, bir avukat olduğu anlaşılan bu yabancı, "orada bıraktığınız adamdan siz sorumlusunuz. Kopya çıkartmayı reddediyor, her şeyi reddediyor, tercih etmediğini söylüyor ve binayı da terk etmiyor."

"Çok üzgünüm, beyefendi," dedim; sakin görünmeye çalışıyordum ama içimden tir tir titriyordum, "ama sözünü ettiğiniz kişinin benimle hiçbir ilgisi yoktur, ne akrabamdır ne çalışanım. Ondan beni sorumlu tutamazsınız."

"Allah aşkına, neyin nesidir bu adam?"

"Size bilgi vermem mümkün değil. Ben de hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Bir zaman önce yazıcı olarak işe almıştım. Ama epey uzun bir zamandır hiçbir işimi yapmadı."

"Öyleyse ben ona yapacağımı bilirim. İyi günler, beyefendi."

Birkaç gün geçti, bir haber almadım; oraya bir uğrayıp zavallı Bartleby'ye ne olduğunu görme yolunda merhamete bağlı bir şeyler hissetmekle bir de tam ne olduğunu bilemediğim bir irkilti hali gitmeme engel oldu.

Şimdiye kadar ne olduysa oldu, diye düşündüm, çünkü bir hafta daha geçmiş, ama bir haber çıkmamıştı. Ancak, tam da bunun ertesi günü ofisime geldiğimde kapımda son derece sinirli ve heyecanlı görünen bir grup insanla karşılaştım.

"Bu işte, işte geliyor," diye haykırdı en önceki. Geçen gün beni görmeye gelen avukat olduğunu anladım.

"Bunu oradan almalısınız, beyim, derhal," diye haykırdı, içlerinden kerli ferli bir tanesi. Üstüme yürüyünce Wall Street – numaranın mal sahibi olarak tanıdım. "Bu beyler, kiracılarım benim, artık dayanamıyorlar. Mr. B–," bana gelen avukatı gösterdi, "kendi ofisinden dışarı attı, ama şimdi hayalet gibi binada dolaşıyor, gündüz merdivenlerin tırabzanları üstünde oturuyor, gece de girişte uyuyor; herkes rahatsız: Müşteriler gelmez oluyor, bir saldırı olur korkusu var, bir şeyler yapmanız gerekiyor, hiç oyalanmadan."

Üstüme böyle çullanınca, ben de geriledim. Mümkün olsa yeni ofisime kapanıp kapıları da kilitleyeceğim. Bartleby'nin benimle bir ilgisi olmadığını anlatmaya çalıştım ama olmadı. Herkesin ne ilişkisi varsa benim de o kadar. Boşuna, onunla alışverişi olmuş son kişi ben olduğuma göre beni sorumlu sayıyorlardı. Gazetelere filan düşme korkusuyla (çünkü biri bu yolda bir tehdit de savurmuştu) düşündüm taşındım, o gün öğleden sonra avukat ofisinde bu yazıcıyla özel bir görüşme yapmama ortam hazırlarsa, onları böylesine şikâyetçi olduklarından kurtarmak için elimden geleni yapacağımı söyledim.

Eski yerime vardığımda Bartleby'nin sahanlıktaki tırabzanda sessizce oturduğunu gördüm.

"Ne yapıyorsun orada, Bartleby?" dedim.

"Tırabzanda oturuyorum," diye cevap verdi, yumuşak bir sesle.

Avukatın ofisine işaret ettim, avukat de çekildi.

"Bartleby," dedim, "Bana nasıl büyük eziyet verdiğinin farkında mısın? Ofisten çıkarılmışsm, şimdi de binanın girişini işgal etmektesin?"

Cevap yok.

"Şimdi iki şeyden biri olacak. Ya sen bir şey yapacaksın ya da sana bir şey yapılacak. Şimdi söyle, ne tür bir iş yapmak istersin? Gene beyaza çekme işine girmek ister misin?"

"Hayır, bir değişiklik yapmamayı tercih ederim."

"Örneğin bir toptancıda yazıcı olmaya ne dersin?"

"Çok kapalı kalmak gerekir. Hayır yazıcı olmak istemem, ama bana fark etmez."

"Kapalı kalmak mı?" diye haykırdım. "Sen zaten hayatın boyunca kendini içeri kapamışsın!"

"Yazıcı olmamayı tercih ederim," diye tekrarladı, bu konuyu burada kapatmak ister gibi bir tonla.

"Barmen olmak uyar mı sana? Orada gözünün iyi görmesi falan gerekmiyor."

"Hiç hoşlanmam, ama dediğim gibi, bana fark etmez."

Alışık olmadığım uzunlukta konuşması cesaret verdi. Konuya döndüm.

"Peki, o halde, memleket içinde yolculuk edip tüccarlara fatura toplama işi olabilir. Sağlığına da iyi gelir."

"Hayır. Başka bir işi tercih ederim."

"Öyleyse, yol arkadaşı olarak Avrupa'ya gitmek? Yani, genç bir beyi sohbetinle eğlendirmek üzere. Bu sana uyar mı?"

"Hiç uymaz. Bunda tanımlı bir şey yok bence. Ben sabit kalmayı tercih ediyorum. Ama bana fark etmez."

"Öyleyse sabit kalırsın," diye bağırdım. Artık sabrım tükenmişti ve onunla bütün bu yıldırıcı ilişkimiz boyunca ilk kez böyle bir öfke nöbetine kapılıyordum. "Gece olunca-

ya kadar buradan ayrılmazsın, mecbur olacağım –oldum bile– evet –yoksa– ben burayı terk edeceğim," diye bitirdim, biraz saçma bir şekilde. Bu yerinden kıpırdamazlığını hangi tehditle yerinden oynatabileceğimi bilmediğim için. Çıkıyordum, çünkü umudum kalmamıştı, ancak son bir şey geldi aklıma – daha önce hiç düşünmediğim bir şey de değildi.

"Bartleby," dedim, bu heyecan verici koşullarda takınabileceğim en şefkatli tavırla, "şimdi benimle eve gelir misin – ofise değil evime? Daha serbest bir zamanımızda sana en uygun nasıl bir düzenleme yapacağımıza karar verinceye kadar orada kalmak üzere... Haydi, başlayalım şimdi, hemen."

"Hayır, şimdilik herhangi bir değişiklik yapmamayı tercih ediyorum."

Hiçbir cevap vermedim, kaçışımın aniliği ve hızıyla herkesi atlatarak binadan fırladım, Wall Street'ten Broadway'e doğru koştum, gördüğüm ilk omnibüse atlayarak beni kovalayacaklardan kendimi kurtardım. Biraz sakinleşince, yapmam mümkün olan her şeyi yaptığımı düşündüm. Bina sahibi ile kiracıları için elimden geleni yapmıştım, ama Bartleby'ye yardımcı olmak, onu kaba muamelelerden kurtarmak için kendi görev duygum çerçevesinde de elimden geleni yapmıştım. Mümkün olduğu kadar kaygısız ve rahat durmaya gayret ettim; vicdanım da beni haklı buluyordu, ama gene de istediğim kadar başarılı olamıyordum. Öfkeli mal sahibi ve daha beter kiracıları gene gelip beni bulurlar diye öylesine korkuyordum ki işimi birkaç günlüğüne Kıskaç'a bıraktım. Kentin kuzey taraflarında gezindim, banliyölere gidip geldim, at arabamla; Jersey City'ye Hoboken'a gittim geldim, ama Manhattan'a Astoria'ya kaçak gibi uğradım. Doğrusu, bu zamanı neredeyse tamamen arabamda geçirdim.

Yeniden büroma geldiğimde, evet, mal sahibimden gelme bir mektup masamda beni bekliyordu. Mektup yazarının polis çağırdığı ve Bartleby'nin bir serseri olarak Tombs'a gö-

türüldüğü bilgisini veriyordu bana. Üstelik, onun hakkında en çok şey bilen kişi ben olduğuma göre, oraya gitmemi ve olguları gereği gibi anlatmamı da talep ediyordu. Bu haberler bende çelişik bir ruh hali yarattı. Önce kızdım, ama sonra hak verdim. Mal sahibinin enerjik ve acul mizacı onu benim kendime uygun görmeyeceğim bir yönteme başvurmaya zorlamıştı; ama bu tuhaf durumda, son bir çare olarak, olacak tek plan bu olsa gerekti.

Sonradan öğrendiğime göre zavallı yazıcı Tombs'a gideceği söylenince hiç direnmemiş, gene o soluk, aldırışsız haliyle uslu uslu gitmiş.

Meraklılar kalabalığı, Bartleby'ye acıyanlar da katılmış alaya, başta Bartleby ile koluna girmiş polis memuru, öğle vakti yan sokaklarda yığılanların bütün gürültüsü, patırtısı arasında, sessizce, Tombs'a doğru yürümüşler.

Mektubu aldığım gün Tombs'a, yok, önce Adliye'ye gittim. Doğru memuru bulup gelme nedenimi anlattım ve sözünü ettiğim kişinin orada bulunmakta olduğu tarafıma bildirdi. O zaman bu memura, ne kadar anlaşılmaz şekilde eksantrik olursa olsun, Bartleby adındaki bu adamın son derece dürüst bir insan olduğunu ve iyi muamele hak ettiğini söyledim. Bildiğim her şeyi anlattım, sonunda da, bir tavsiye olarak, olabilecek en rahat koşullarda orada tutulmasını önerdim –bundan daha yumuşak bir hareket tarzı bulununcaya kadar– ama o da ne olur, doğrusu bilemiyordum. Hiçbir çare bulunamazsa da, ne bileyim, düşkünler evi gibi bir yer almalıydı onu. Sonra bir görüşme rica ettim.

Yüz kızartıcı denilen bir suçu yoktu, ayrıca da sessiz sakin, zararsız bir adamdı. Onun için hapishanede istediği gibi dolaşmasına ses çıkarmıyorlardı. Özellikle de avlunun ortasındaki çimenlik alanlara bırakıyorlardı. Zaten orada buldum onu. Bu alanların en sessiz olanında, yüksek bir duvara dönmüş, tek başına duruyordu; bütün çevrede de, dara-

cık yarık gibi hapishane mazgallarından, katillerle hırsızların onu gözlediklerini gördüm.

"Bartleby!"

"Sizi tanıyorum," dedi, arkasına dönüp bakmadan – "Ve size söyleyecek bir şeyim yok."

"Seni buraya ben getirmedim, Bartleby," dedim; ima ettiği şey canımı acıtmıştı. "Hem de senin açından, burası o kadar kötü bir yer olmamalı. Burada olmandan ötürü herhangi bir kötülük gelip sana bulaşmıyor. Hem bak, insanın tahmin edeceği gibi kasvetli bir yer de değil. Baksana, gökyüzü orada, burada da çimen."

"Nerede olduğumu biliyorum," dedi, ama başka hiçbir şey söylemedi, ben de yalnız bıraktım.

Yeniden koridora girdiğimde, önlük takmış, iri kıyım, et gibi görünen bir adam yolumu kesti, parmağıyla arkasını göstererek, "Senin arkadaşın mı?" diye sordu.

"Evet."

"Açıktan ölmek mi istiyor? Öyle istiyorsa, hapishanenin verdiğiyle yetinsin, o kadarı yeter."

"Siz kimsiniz?" diye sordum. Böyle bir yerde böylesine laubali konuşan bir adamı nereye oturtacağımı pek bilememiştim.

"Ben yemekçiyim. Buradaki beylerden birtakım dostları olanlar, doğru dürüst yiyecek bir şey için beni tutarlar."

Gardiyana "Doğru mu?" diye sordum.

Doğru olduğunu söyledi.

"Bak öyleyse," dedim, yemekçinin eline (öyle adlandırıyorlardı onu) birkaç para sıkıştırdım, "Dostuma özel özen göstermeni istiyorum, verebileceğin en iyi yemeği ver. Ve elinden geldiği kadar nazik konuş onunla."

"Tanıştırın bizi, tamam mı?" dedi yemekçi. İnce nezaketinin bir örneğini göstermek için sabırsızlandığını ima eder bir hali vardı.

Yazıcıya faydası olacağını düşünerek yemekçinin adını da öğrendim. Birlikte Bartleby'nin yanına vardık.

Yemekçi yerlere kadar eğildi, kalktı, "Hizmetkeeriniz, efendim, hizmetkeeriniz," dedi. "Umarım buradan memnun kalırsınız, beyim; bahçe falan –odalar serindir– umarım bizimle biraz kalırsınız – rahat ettirmeye çalışırız. Bugün akşam yemeğine ne istersiniz?"

"Bugün akşam yemeği yememeyi tercih ederim," dedi Bartleby, gene sırtını döndü. "Dokunur, akşam yemeğine alışık değilim." Bunu dedikten sonra avlunun öbür tarafına yürüdü ve ölü duvara dönüp durdu.

"Ne demek?" dedi yemekçi. Şaşkın şaşkın baktı bana. "Bi tuhaf, di mi?"

"Sanırım aklı tam başında değil," dedim, üzüntü içinde.

"Aklı başında? Başında değil, o mu? E, olur ya, olur. O dostunuzu görünce kalpazan sanmıştım. Hep böyle solgun yorgun, hani efendimsi olurlar kalpazanlar. Acırım çok, elimde değil beyim. Monroe Edwards'ı tanır mıydınız?" diye sordu, yaslı yaslı durdu. Sonra elini şefkatle omzuma koydu, içini çekti, "Sing Sing'de veremden öldü. Demek tanışmadınız Monroe Edwards'la?"

"Hayır, hiçbir kalpazan tanıdığım yoktur. Ama benim gitmem gerekiyor. Dostuma mukayyet ol. Faydasını görürsün. Ben gene geleceğim.

Birkaç gün sonra gene Bartleby'yi görme izni aldım. Koridorları gezindim ama bulamadım onu.

Gardiyanlardan biri, "Hücresinden çıkarken gördüm, çok olmadı," dedi. "Avluda dolanmaya çıkmış olabilir."

Ben de o yöne doğruldum.

"Konuşmayan adamı mı arıyorsunuz?" dedi bir başka gardiyan, yanından geçerken. "Şu ileride yatıyor, o avluda uyumuş. Yirmi dakika filan önce olmalı, uzanırken gördüm."

Avluda çıt yoktu. Adi mahkûmlar buraya giremiyordu.

Taş duvarın Mısırlı karakteri de kasvetiyle bastı üstüme. Ama yerde yumuşak –mahpus– bir çim büyüyordu. Ebedi piramitlerin orta yeri gibi burası, bir tuhaf büyü sonucu, yarıklardan kuşların düşürdüğü çim tohumundan bitmişti bunlar.

Duvarın dibinde kadidi çıkmış Bartleby'yi gördüm. Yan yatmış dizlerini karnıma çekmiş, başı soğuk taşın üstünde, dertop olmuş. Kıpırtı yoktu. Duraladım, sonra yanına yaklaştım, eğildim ve donuk gözlerinin açık olduğunu gördüm; bunun dışında derin uykuya dalmış gibiydi. İçimden bir şey dokunayım diye dürttü. Eline dokundum, gıdıklayıcı bir titreme kolumdan tırmandı, omurgamdan aşağı indi, ta ayaklarıma kadar.

Yemekçinin yuvarlak yüzü belirmişti şimdi de tepemde. "Yemeği hazır. Bugün de mi yemeyecek? Yoksa yemeden mi yaşıyor?"

"Yemeden yaşar," dedim, gözlerini kapattım.

"Ha! Uyuyor, ha?"

"Krallarla ve müsteşarlarıyla birlikte,"[2] diye mırıldandım.

* * *

Bu hikâyenin sonrasına bakmaya gerek yok. Zavallı Bartleby'nin nasıl gömüldüğünü hayalgücü kestirir. Ama, okura veda etmeden, bu küçük anlatı onu az çok ilgilendirmiş ve Bartleby'nin kim olduğuna ve anlatıcı ile tanışmadan önce ne tür bir hayat tarzı sürdüğüne dair bir merak uyandırmışsa, bu merakı kendimin de tamamen paylaştığımı, ama verecek bir cevabım olmadığını söyleyebilirim. Gene de, yazıcının ölümünden birkaç ay sonra kulağıma çalınan bir kü-

2 *Eski Ahit*, Eyub, III, 14: Bu bölüm "Ben niçin doğunca ölmedim, Rahimden çıkınca son soluğumu vermedim?" sorularıyla başlar; "Dünyanın kıralları ile ve müsteşarları ile beraber" diye biter. Sonuncusu, öbür dünyada huzur bulmakla ilgilidir – ç.n.

çük dedikodu parçasını açmam iyi olur mu, olmaz mı, pek bilmiyorum. Nasıl bir temele oturduğunu hiç öğrenemedim, onun için ne kadar doğru olduğunu da söyleyemem şimdi. Ama bu belirsiz bilgi, ne kadar acıklı olursa olsun, bende düşündürücü bir ilgi yarattığı gibi, başkalarında da benzer bir etki uyandırabilir mülahazasıyla kısaca sözünü edeceğim. Bilgi şu: Bartleby Washington'da Alıcısı Ölmüş Mektuplar Dairesi'nde yardımcı yazıcı olarak çalışıyormuş; sonra bir idari değişiklik olunca aniden işini kaybetmiş. Bu dedikoduyu düşününce, içimden geçen duyguları size anlatamam. Alıcısı ölmüş mektuplar! Ölü insanlar gibi bir tınısı yok mu bunun? Bir adam düşünün, doğuştan, bir de talihsizliklerden ötürü, kansız cansız bir umutsuz mizacı olsun, bundan daha uygun bir meslek olabilir mi o umutsuzluğu büyütmeye? Her an bu ölmüşlere gelmiş mektupları elinden geçir, ateşe göndermek üzere istifle! Çünkü her yıl, araba araba yakarlar bunları. Ara sıra solgun yazıcı katlanmış kâğıdın arasından bir yüzük çıkarır; o yüzüğün takılacağı parmak, kim bilir, şimdi mezarda çürümektedir; acele bir yardım olarak gönderilmiş bir banknot, kurtarmaya geldiği kişi şimdi ne yiyor ne de acıkıyor; af bekleyerek ölmüşlere af kâğıtları, umutsuz ölenlere umut, içinden çıkılamamış felaketler içinde ölenlere iyi haberler, hayati haber vermesi için gönderilmiş bu mektuplar gelip ölüme toslamışlar.

Hey gidi Bartleby! Hey gidi insanlık!

SONSÖZ
YAZICI BARTLEBY
MURAT BELGE

Herman Melville *Yazıcı Bartleby* hikâyesini 1853 yılında *Putnam's Monthly Magazine*'de yayımlamış. *Moby Dick*'ten iki yıl sonra oluyor bu. Otuz dört yaşındayken. Yani oldukça genç bir yaşında. Erken döneminin *Typee* ile *Omoo*'su, orta döneminin *Moby Dick*'i, geç döneminin *Billy Budd*'ı ve daha birçok eseriyle çok önemli bir yazar Melville. "Bartleby"yi andıran başka bir eseri yok.

Melville'in "Bartleby"yi andıran başka eseri olmadığı gibi, o tarihlerde, dünya edebiyatında da "Bartleby" ile aynı cümle içinde anılacak bir roman ya da hikâye bulunmadığını söyleyebiliriz sanırım. 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısına geldiğimizde bazı benzerlerini görüyoruz. Bu bakımdan Melville'in ciddi bir öncü olduğunu söylemek mümkün sanırım.

Kendi hesabıma, Melville'in bütün hikâyelerinin bulunduğu cildi okumaya başladığımda, onların arasında böyle bir metine rastlayacağımdan hiç haberim yoktu. "Bartleby"yi okuyunca doğrusu çarpıldım. *Moby Dick*'i okumuştum; çok önemli, çok değişik bir yazar olduğunu biliyordum ama bu tarz bir eseri olduğunu bilmiyor, tahmin de etmiyordum. O heyecanla oturup çevirmiştim, ama tek kopya olan çeviri kayboldu. Bunca yıl sonra yeniden bir şevk geldi ve oturup yeniden çevirdim.

20. yüzyılda "Bartleby" ile bir şeyler paylaşan metinlere biraz daha sık rastlarız. Kafka'yı bu yazarların başında sayabileceğimizi düşünüyorum. Kafka'nın *Dava, Şato* gibi romanlarında, kahraman rolünde olan kişiler kendilerini "absürd" diyeceğimiz bir ortamda bulurlar ve duruma katlanırlar. Ama durumun "absürd"lüğü onlardan, kişiliklerinden kaynaklanan bir şey değildir. Onlar buna *maruz* kalırlar. Belki bu durum, bilmeden işledikleri bir suçtan ötürü böyle olmaktadır, çünkü Kafka kahramanları kendilerini suçlu hissederler. Ama suçun ne olduğu belli değildir. "İlk günah" gibi, kolektif sonuçlarla işleyen bir suç da olabilir.

Oysa "Bartleby"de böyle bir durum yok. Çevresindeki hayat bütün olağanlığıyla akıp gidiyor. "Tuhaflık" diye bir şey arayacaksak, tuhaf olan Bartleby.

Yazıcı Bartleby'ye en yakın izlenimler uyandıran edebiyat metninin Camus'nün *Yabancı*'sı olduğunu düşünüyorum. Burada, çevresinde olup bitenlere hiçbir ilgisi olmayan bir kahraman görüyoruz. Hiçbir ilgisi yok, çünkü olan her şeyin "absürd" olduğunu düşünüyor. Annesinin ölümü karşısında kayıtsız olduğu gibi kendi ölümü de onda herhangi bir etki yaratmıyor. Meursault bunların hepsine gerçekten "yabancı". Ancak ona "absürd" gelen bu dünya değil. Hepimizin bilip tanıdığı, uğraşıp didindiği, hayat mücadelesi verdiği dünyada yaşıyor; ama bu, ona "absürd" geliyor. Ya da tersine çevirip söylersek, onun "absürd" bulduğu, bizim "normal" dediğimiz bu hayat. Yaşıyor olmakla ölmek arasında da bir fark kalmamış.

Kafka ya da Camus kadar güçlü bir şekilde bunu anlatmasalar da, bu dünyada "anlam" denen şeyin zor bulunur, belki de bulunamaz bir şey olduğunu bir biçimde işleyen yazarlar bu çağda daha sık çıkıyor. Yalnız edebiyatta değil, başka sanatlarda, özellikle resimde bu temayı işleyenler de çok. Dada hareketinin, sonra gerçeküstücülüğün bu temayla yakın ilişkileri var. Edebiyatta –tiyatroda– absürd geleneği de bununla iç içe. 20. yüzyıl yazarının (sanatçısının) entelektüel dünyasında böyle bir alan var, bilinen bir şey

bu. Nietzsche Allah'ın öldüğünü ilan etmişti. Bu zaten kaynağını, mantığını dinden, Allah kavramından alan bir anlam veya değer sisteminin insanlar için inandırıcı olmaktan çıkmasının bir sonucuydu. Onun yerine başka bir sistem konmuş değil – belki bir sistem konabileceği imkânı da artık geçerli görülen bir şey değil.

"Bartleby" ile açılan çığır daha yakın zamanda Güney Afrikalı yazar J.M. Coetzee'nin *Life and Times of Michael K* adlı romanıyla devam etti. Coetzee Güney Afrika'nın Boer'larından, yani Hollanda kökenli ama *apartheid* politikasına şiddetle muhalifti. 2003'te Nobel Ödülü ona verildi. Kafka'dan bu yana, böyle dünyadan kopuk roman kahramanlarının adı K oluyor galiba – ama kara saplanıp "Ka" olanlar da var. Coetzee'nin bu romanı da çok güçlü ve etkileyici, bütün bu K'larınkiler gibi.

Melville'in bu uzun hikâyesinde fazla sayıda karakter yoktur. Adını bilmediğimiz yaşlıca bir avukat, kendi işyerinde geçen bir olayı anlatır. Yanında çalışan, farklı kişilikte üç kişiyi bize tanıtarak başlar. Bu insanlarla bir tanışıklık kurarken, takıma Bartleby adında gençten bir adam daha katılır. Bu, kimseye benzemeyen bir adamdır ve bir dönüşüm geçirir. Bazı işleri yapmayı "tercih" etmediğini söylemesiyle başlayan bu süreç, Bartleby'nin yaşamayı "tercih" etmemesi noktasına kadar gelir. Büronun öbür çalışanları onu garipser, ama uzun boylu etkilenmezler. Bartleby, "eksantrik" bir adamdır. Ancak avukat etkilenir.

Anlatıcı avukat, eski usul bir adamdır. Bir ailesi, yakınları olmadığını anlarız. Hoşgörülüdür, yanında çalışanların eksikliklerine ya da aksiliklerine sinirlenmeden bakar, hatta biraz eğlenir de. Onların huyuna gider. "Rasyonalist" bir adamdır ama her konuda ılımlıdır; hiçbir şeyi mutlaklaştırmaz, bir "dogma" haline getirmez.

Bunların yanı sıra kendi çıkarlarını kollamayı da bilen biridir. Örneğin adamlarını bayağı düşük ücretlerle çalıştırır (onlara karşı hoşgörüsünün kısmi nedeni de budur) ve bundan özellikle bir rahatsızlık duymaz. Sonuç olarak, dünya mantığına uyan bir kişidir. "Sağduyu" olarak kabul edilen bir düşünce yapısıyla yaşamış, kim-

seyle çatışmaya girmemiş, pragmatik çözümlerden yana olmuştur. "Dava vekili"dir ama "dava adamı" değildir.

Zaten hikâyenin daha ilk sayfasında, en iyi hayatın "en kolay hayat" olduğuna inancını belirtir. Çatışmak, ne olursa, kiminle olursa olsun, "kolay" bir şey değildir. Ama Bartleby, hiç de "çatışmacı" olmayan kişiliğiyle, avukatın hayatını güçleştirmeye başlar. Yalnız varlığıyla ya da fiziksel olarak değil; "Bartleby düşüncesi" de, avukatın rahatını, o çok sevdiği rahatını elinden alır.

Bartleby ise böyle bir adam değildir. Bizim onu gördüğümüz en "normal" halindeyken de, pek öyle "normal" bir insan olmadığı bellidir. Bartleby'nin düşüncelerini izleyemeyiz, hiç bilmeyiz. Yalnız bazı davranışlarını görürüz; bu davranışları birbirine ilişti-ren içsel akıl yürütme mekanizmasından bilgimiz olmaz. Sonuçlarını görürüz.

Avukat başlangıçta onu da kendi pragmatik ölçüleri içinde kavrar. Bartleby, hızlı ve sebatlı çalışan, iyi bir yazıcıdır. Bazı davranışları biraz tuhaf görünse de, avukat, tuhaf davranışlara alışıktır.

İlk şok, bazı evrakın tashihten geçmesi gerektiği ve avukatın da Bartleby'yi bu işi yapmaya çağırdığı zaman gelir. Bartleby bu işi yapmamayı tercih ettiğini söyler.

Büroda ya da büronun bulunduğu Wall Street'te (New York'un ünlü iş merkezi) o güne kadar böyle bir çağrıya böyle bir cevap verilmediği için avukat neye uğradığını şaşırır ve ne yapacağını bilemez. Kıskaç'ın Bartleby'yi kovması tavsiyesine de kulak asmaz. İşi başkasıyla yapar.

Ama Bartleby'nin "tercih etmeme" dönemi başlamıştır. Yapmamayı tercih ettiği şeyler günden güne çoğalır. Sonunda herhangi bir şey yazmamayı tercih eder. Gece gündüz bürodan çıkmadığı, orada bir yerde kıvrılıp uyuduğu anlaşılır. Çalışmadığına göre çıkıp gitmesi gerekir ama Bartleby gitmemeyi tercih etmektedir. Birçok zaman, karşısındaki boş duvara bakarken görürüz onu.

Büronun o iş semtindeki konumunun bir hayli simgesel olduğu bellidir. Pencereleri ancak "aydınlık" dediğimiz yere bakar. Bir uçta

daha aydınlık, beyaz bir duvar yükselir. Öbür uçta ise daha da yakında duran ve daha kirli bir görünümü olan tuğla bir duvar vardır. Bartleby de bunlara bakar.

Avukat, Bartleby'nin pasif direnişi karşısında çaresiz kalır. Öylesine ki, taşınmaya karar verir. Bir gün büro toparlanır, başka bir daireye konar.

Ancak Bartleby henüz buradan ayrılmayı tercih etmediği için, "bürodaki hayalet" olarak hayatını orada geçirmeye devam etmektedir. Yeni kiracı, bütün kiracılar, mal sahibi, bu hayaletin sorumluluğunu yaşlı avukatta bulup sorunu onun çözmesini talep ettikleri için, avukat gene, başka yere taşınmakla da, Bartleby'den kurtulamamıştır.

Bu noktada avukatın Wall Street'in öteki meslek erbabından farkını görürüz: o, Bartleby ile başa çıkamayınca kendisi taşınıp gitmeye karar vermiştir. Ötekiler polis çağırırlar. Böylece Bartleby hapisaneye götürülür. Orada yememeyi de tercih ederek ölür.

Hikâyenin adının da gösterdiği gibi, kahramanımız Bartleby'dir. Bartleby'dir ama Bartleby tuhaf bir kahramandır. Ne olduğuna, niçin öyle olduğuna nüfuz edemediğimiz biri. Bir anlamda, bir doğa âfeti gibi, son derece güçlü bir iradeye sahip. Verdiği karar –neyse o– kesin, vazgeçirmek mümkün değil. Bütün savunmasızlığına rağmen, avukatın kendisinden çok daha güçlü. Avukat, sonuç olarak, "normal", sıradan bir insan. Bu olağandışı irade karşısında şaşıran, esneyen, değişen o. Dolayısıyla Melville öyle düşünmüş olmasa da, o da hikâyenin Bartleby kadar önemli bir karakteri.

Hikâyenin sonuna doğru, avukat, artık gitmiş olduğuna inandığı, daha doğrusu inanmak istediği sabah, büroya gelip Bartleby'yi orada bulduktan sonra, akşam kimseye bir şey söylemeden ofisten çıkar ve bunu izleyen günlerde bazı kitaplar okur. Bu kitapların adları Amerikalı okura bir şeyler söyleyecektir: *Edwards on the Will* ve *Priestley on Necessity*. Bunlar Püriten düşünür ve yazarlar olduğuna göre (Edwards 18., Priestley 19. yüzyıldan), avukatın da Kalvenist-Püriten bir Amerikalı olduğunu tahmin ederiz. Zaten

uzun boylu "tahmin"e gerek bırakmadan, ezelden beri belirlenmiş olduğu inancı) öğretisine değinir. Bartleby'nin bu son direnişi karşısında, Tanrı'nın kendisini Bartleby ile denediğini düşünmeye başlar. Böyle olduğuna inandığı ölçüde de rahatlar.

Bartleby gün geçtikçe bir "bela" haline gelmiştir. Ama bu Tanrı'nın uygun gördüğü bir "sınama" ise, ona hoşgörür ve hayırsever davranmak, avukatın sınavdan başarıyla çıkması anlamına da gelebilir.

Ama sanırım Melville'in bizlere anlatmak istediği, Bartleby'nin avukatta bu gibi "öğretisel" şeylerin ötesinde, daha gerçek ve insani bir "acıma", "insan severlik" vb. damarını harekete geçirmiş olmasıdır. Avukat karşılaştığı duruma "kalvenist" bir açıklama bulmaya çalışır ama Bartleby karşısındaki tutukluğu, aslında Kalvenizm'i aştığının işaretidir.

Melville bunu da çok ilerilere taşımaz. Avukat, sonuna kadar, Bartleby karşısında kendini suçlu hissetmekten kurtulamaz. Taşınmak, birilerinin onu kovmasına bu şekilde zemin hazırlamak gibi şeylerden ötürü öyle hisseder. Ama sorun bundan ibaret midir? Bartleby hayata bir noktadan bakmış ve sonunda bu insan olmuştur. Bu insan olarak bütün insanlar karşısında bir "meydan okuma"dır. "Benim gördüğümü siz görmüyor musunuz?" diye sorar; "Görüyorsanız, niçin bu kadar tepkisizsiniz?"

Bu soruyu daha önce avukata sormuş, ama o anlamamış ve Bartleby'nin gözlerinin bozulmasından yakındığını sanmıştır.

Avukat kahramanımız, bütün sağduyulu olağanlığıyla, Bartleby'nin gördüğünü görmekten kaçınır. Ama göreceğini görmek için boş duvarlara bakan Bartleby'ye o da bakar ve bu ölçüde bir şeyler görür: "Sevgi". Onunla, içindeki Âdem'i susturmayı başarır.

Son derece katı bir dinî anlayış olan –normalde Bartleby gibi bir "adam"la bir hamamböceğini ayırt etmeyecek olan– Kalvenizm içinde bu noktaya varır. Ama "aziz" mi, "peygamber" mi, modern dünyanın ne olduğunu anlatan, Bartleby'dir. Onun karşısında avukat, "normal" insandır. "Hey gidi Bartleby!" diye yazıklanabilir, ama onun göze aldığını hiçbir zaman göze almayacaktır.

"Krallar ve müsteşarlarla birlikte" derken, *Tevrat*'ta "Eyüb"ü hatırlar ve dolayısıyla, Bartleby'yi Eyüb'e benzetmiş olur. Eyüb, niye doğar doğmaz ölmediğine hayıflanmaktadır. Avukat Bartleby'nin cesedine ulaştığında, Bartleby bacaklarını dizlerinden bükerek yukarı çekmiş, yani rahimdeki cenin oturuşuna geçmiştir.

Gene de, avukat, bu tuhaf yaşantıdan sonra, daha olgun, ahlayışlı, daha iyi bir insan olmuştur. Geri kalan yıllarını farklı bir insan olarak yaşayacaktır.

Melville hikâyenin sonuna, bir "haşiye" gibi, Bartleby'nin niçin böyle olduğunu açıklayan bir not ekliyor. Bu da avukatın edindiği bir bilgi.

Daha önce bir ofiste çalışmış. Ölmüş insanlara, onlar öldükten sonra gelen mektupları sınıflandıran bir daireymiş burası.

Böyle bir işi yaparken hayatın ne kadar "boş", "anlamsız", "değmez" bir şey olduğunun bilincine vardığını düşünmemiz isteniyor.

İlk okuyuşumda da, bu nottan hoşnut kalmamıştım – son iki kelimeden de: "Hey gidi Bartleby! Hey gidi insanlık!"

Melville böyle bir "açıklama"ya başvurmakla, bence, hikâyesinin etkisine zarar veriyor. Bartleby, anlatıcı avukat kadar olmasa dahi, sonuçta bizi de etkileyen güçlü bir karakter. Onu bu "tercih etme/etmeme" durumuna getiren şeyin, formüllenemeyen, sınırları çizilemeyen, tanımlanamayan bir şey olması, öyle kalması, sanırım hikâye açısından daha iyi olurdu. Bu davranışın nereden kaynaklandığı sorusu –ve cevabı– bizim, yani okurların hayal gücüne bırakılmış olurdu. *"Ölü mektupları" gibi bir somutlama, olayı basitleştiriyor.*

Ancak, Melville başta söylediğim gibi, o tarihte benzeri olmayan bir karakter ve bir hikâye koyuyor ortaya. Herhalde o nedenle, bu durumu bir somut nedene bağlama ihtiyacını duymuş. Bu da anlaşılır bir şey.